

Жадид

2024-yil 12-iyul
№ 29(29)
www.jadid-media.uz

Tilda, fikrda, ishda birlik!

Jadid

adabiy, ilmiy-ma'rifiy va ijtimoiy haftalik gazeta

TAMADDUN

O'ZBEKISTONDAGI ISLOM SIVILIZATSIYASI MARKAZI - KELAJAKKA YUZLANGAN MASKAN

(2-sahifada o'qing).

TERAN ILDIZLAR

Maqom – ruh ozig'i

Keyingi vaqtarda yurtimizda milliy maqom san'atini yanada rivojlantirish, uni xalqimiz, ayniqsa, yoshlar orasida keng targ'ib qilishga katta e'tibor qaratilyapti. Asrlar davomida ne-ne atoqli nozimlar, olimlar-u hofizlar, sozandalar-u navozandalarning sermashaqqat mehnati, ijodiy tafakkuri tufayli ravnaq topib, bizning davrimizda ham ijob etib kelinayotgan bu noyob san'at faqatgina yurtimiz va mintaqaga mamlakatlarida emas, balki dunyo qamrovida ham katta e'tibor va e'tirof qozonib kelmoqda.

Yunus Rajabiy nomidagi Maqom ansamblı badiiy rahbari, taniqli sozanda va bastakor, O'zbekiston xalq artisti Abduhoshim ISMOILOV bilan suhabatimiz ana shu muhtasham maqom san'ati xususida bo'ldi.

(Davomi 3-sahifada).

E'TIROF

Samimiyl muloqotlar shukuhi

Eron qadimiy tarix va ulkan hududga ega bo'lgan mamlakat hisoblanadi. Tabiiyki, bizning mamlakatimiz yaqin atrofidagi davlatlar bilan iqtisodiy aloqalar barobarida madaniy munosabatlar borasida ham boy solnomaga ega. Buyuk ipak yo'li faqat tijorat maqsadidagina emas, balki madaniy aloqalar rivoji uchun muhim kommunikatsiya vosisasi vazifasini o'tagan.

Bugun ham ana shu ko'hna an'ana O'zbekistonda zammonaviy asoslarda davom ettilayotganida o'ziga xos ramziy ma'no bor.

Barchamiz O'zbekistondan unutilmas taassurotlar bilan yurtimizga qaytdik. Ana shunday ajoyib san'at anjumanida ishtiroy etish imkoniyatini yaratib bergani uchun O'zbekiston xalqi va Prezidentiga chin dildan tashakkur aytamiz.

Ali Asg'or ARABSHOHIY,
Eron davlatining "Fors" ansamblini solisti,
II Xalqaro maqom san'ati anjumani g'olib

TADQIQOT

Navoiyshunoslik
va qo'lyozma ilmi

(6-sahifada o'qing).

MUTOLAA

Xayriddin SULTON

DOVRUG'I OLATOG'DAN OSHGAN ADIB

malarning doimiy ishtirokchisi, aksariyat hollarda esa ularning tashkilotchisi sifatida ham qizg'in faoliyat olib borishini ja'moatchiligidimiz yaxshi biladi.

Shunday bo'lsa-da, kitobxonlarga u kishining hayot yo'li va ijtimoiy faoliyati haqida kengroq ma'lumot berish maqsadida, bizningcha, avvalo, adibning tarjimayi holini, tug'ilib o'sgan makoni hamda u shakllangan adabiy muhitni eslatib o'tish o'rinni bo'lsa kerak.

2

Sulton Rayev 1958-yil 13-iyulda O'sh viloyati, Qorasuv tumani, Jo'sh qishlog'ida tug'ilgan. Qirg'iziston Milliy universitetining jurnalistika fakultetini tamomlagan.

Mehnat faoliyatini "Qirg'iziston madaniyati" gazetasida muxbirlikdan boshlagan. Shunday so'ng, "Asaba" ("Bayroq") gazetasida bosh muharrir o'rinnbosari, "Qirg'iz ruhi" gazetasida bosh muharriri vazifalarida ishlagan.

(Davomi 4-5-sahifalarda).

12-IYUL - ABDULLA AVLONIY TAVALLUD TOPGAN KUN

"Ilmsiz inson
mevasiz
daraxt kabitur..."

yoxud Abdulla Avloniy ma'rifati

O'zbek jadid allomalarining hayot yo'li, ijtimoiy faoliyati ibratlari, so'zlar hikmatli. Millat va Vatan, ma'rifat va ma'naviyat ularning dardi, qayg'usi, amali va a'moli edi. Ular shu el-yurt istiqboli uchun dard chekdi, qayg'urdi, g'amba botdi, o'yga toldi. Ular yangi usul ta'llim maktablari o'chib, farzandlarini savodli qildi, fikrini o'stirdi, dunyonni tanitdi. Ular teatrda tomoshalar qo'yib, ijtimoiy, maishiyy muammolarini sahnaga ko'chirdi va o'sha "ibratxona" orqali olamga ibrat nazari bilan qarashni tashviq qildi. Badiiy asarlarida kundalik turmush muammolarining adabiy manzaralarini aks ettirdi.

Shunday ishlar bilan mashg'ul bo'lgan mo'tabar jadid allomalar qatorida Abdulla Avloniy ham bor. Avloniying hayoti va ijod yo'li barcha maslakdoshlari kabi turli-tuman va serqirra. O'z e'tirofiga ko'ra, u yoshligida hunar o'rganadi; "g'isht quyish, suvoqchilik, pech-

kachilik, duradgorlik ishlari" bilan shug'ul lanadi. Turmush tashvishlarining naq o'pqonida yashaydi. Keyin Abdulla Avloniy matbuotchi, muallim, adib, jamoatchi, elchi, jurnalist sifatida taniladi. 1907-yili "Shuhrat" gazetasini nashr ettiradi. Gazetaning o'nta soni chiqar-chiqmas taqiqqa uchraydi.

1913-yili "Turon" teatr truppasini tuzadi. Sahnada o'zi roller ijob etadi, ya'ni mushaxxis – aktyorlik ham qiladi. Hayotdan olgan saboqlaridan sahnada, badiiy asarlar uchun tanlagan obrazlar foydalananid. Uning "Hijron" taxallusisi bilan e'lon qilgan she'rlerida da'vatkorlik, yaxshilikka chaqiruv, jaholatni qoralash ohanglari kuchi.

"Yaxshi birla yursa, har kim
maqsudi hosil bo'lur,
Yursa nodonlar ila,
bir kun borib qotil bo'lur.
Kattalar qilgan nasihatni
kichiklar olmasa,
Oqibat xulqi buzuq
bir beadab johil bo'lur".

(Davomi 7-sahifada).

O'ZBEKISTONDAGI ISLOM SIVILIZATSIYASI MARKAZI - KELAJAKKA YUZLANGAN MASKAN

Insoniyat taraqqiyoti asosini, shubhasiz, ilm-fan, ma'rifat tashkil qiladi. Bizning ajdodlarimiz bu borada dunyoga o'z so'zini aytgan va bugun ham ularning munosib izdoshlari bor. Binobarin, Prezidentimiz tashabbusi va rahnamoligida barpo etilayotgan O'zbekistonagi Isrom sivilizatsiyasi markazi bugungi kunda xalqimizning madaniy, ilmiy-ma'rifiy yuksak salohiyatining yaqqol ifodasidir. Umumiy maydoni 7,4 gektarni tashkil etadigan ushbu muhtasham markaz chin ma'noda Uchinchi Renessans - Yangi O'zbekiston g'oyasini to'laqonli ko'rsatib beruvchi, o'zining mazmun-mohiyatiga ko'ra esa dunyoda kam uchraydigan mega loyihadir. Mazkur inshoonti barpo etishda mohir arxitektor va muhandislar, usta-hunarmandlar, turli yo'nalishlarda ilmiy faoliyat olib borayotgan olim-ulamolar, rassom va san'atshunoslar, jamaot vakillari quruvchilar bilan bir tan-u bir jon bo'lib ish olib borayotganligi alohida tahsinga sazovordir.

Joriy yilning 4-5-iyul kunlari mam-lakatimiz olimlari ishtirokida poxtavtimizda o'tkazilgan "Buyuk ajdodlar merosi – Uchinchi Renessans poydevori" mavzusidagi forum yurtimiz ilmiy-ma'rifiy hayotida yana bir o'ziga xos tarixi voqealbo'ldi. U boy o'tmishimiz va milliy-madaniy merosimizni churuk o'rganish, ayniqsa, Isrom sivilizatsiyasi markazida olib borilayotgan ishlarni har tomonlarga tahlii qilish, bu borada ilmiy asosiga ega bo'lgan zarur xulosalar, taklif va tavsivalar ishlash chiqishda, markaz faoliyatini takomillashtirishda katta ahamiyat kasb etdi.

Ta'kidlash joiz, Yangi O'zbekistonning ma'naviy qiyofasini aks ettiradigan mazkur markazda bugun ishlarni yanada qizg'in tus olgan. Forumda majmuuaning tashqi-ichki me'moriy yechimlaridan tortib, ayniqsa, uning mazmun-mohiyati qanday bo'lishi, bunda qaysi jihatlarqa ko'proq ahamiyat qaratish lozimligiga yana bir bor e'tibor qaratildi. Yurtimizning barcha hududlaridan jami 500 dan ortiq olimlar, xususan, fan arboblari, akademik-professorlar, diniy soha vakillari, xorijiy ekspertlar, yosh tadqiqotchilar 9 ta sho'bagaga bo'lingan holda ish olib borishdi.

Bolajak Qur'on zali Isrom sivilizatsiyasi markazining qalbi hisoblanadi.

Forumda ushbu yo'nalishida taqdim etilgan loyihalar din ulamolari, isromshunos olimlar churuk muhokama qilishi. Zal eksponentlarini joylashtirish bilan bog'liq masalalarni yana bir bor ko'rib chiqishdi. Shuningdek, forumda "Isromdan avvalgi davrda Markaziy Osironing davlatchilik tarixi" mavzusi bo'yicha foto va video materiallari yaratish, kitob-albomlarni nashr etish, ilmiy ekspeditsiyalar tashkil qilish masalalari bo'yicha ham qizg'in muhokamarlar bo'lib o'tdi. Isromning Markaziy Osironing yoyilishiga bag'ishlangan sho'bada esa Markaziy Osironi olimarlarining olamshumul kashfiyotlari, Mavarounnahr ilmiy markazlari va boshqa muhina loyihalar olimlarning diqqat markazida bo'ldi. Bu boroda ham nufuzli olimlar tomonidan surur tavsiyalar berib o'tildi.

Forumda ta'lim bo'limi taqdimoti ham o'ziga xos tarzda bo'lib o'tdi. Bu sho'ba

yig'ilishiда mashhur diniy sulola – Bobxonovlar kolleksiysiga oid qo'yozma va toshbosma kitoblar katalogini tayvoralash, shuningdek, O'zbekistonda muzeys ta'limi va boshqa muhim loyihalar muhokama etildi. Anjumanda Ilm-fan bo'limi taqdimatiga ham alohida o'rın berildi. Unda "Markaziy Osiron qo'yozmalari kodikologiyasi" nomli 10 jiddlik to'plam, temuriylar davri kitoblarining muqovalari, Birinchili Ikinchi Renessans davrlarida markaziy osiyolik ayollarning o'rni kabi mavzu va loyihalarning taqdimoti, ularning muhokamasi yig'ilganlarda katta qiziqish uyg'otdi. Shaharsozlik va me'morlichkeit tarixi bo'limiga tegishli sho'ba yig'ilishi yurdit shaharlar va me'morlichkeitning rivojanish tarixi, O'zbekistonning tabarruk ziyoratgohlariga oid integratsiyalashgan elektron portal yaratish tashabbusi ilgari surildi.

San'at va badiyi hunarmandchilik bo'limi tomonidan esa har bir eksponat, xalqaro landscape haykaltaroshligi, kulolchilik biyennalesi, turli kitob-albomlar nashri, tanlab olinayotgan loyihalar ilmiy asoslangan aniq reja bo'yicha shakllantirilib, zamонавий texnologiyalar asosida namoyish etilishni masalalari muhokama qilindi. Uchinchi Renessans – Yangi O'zbekiston hamda An'analar sho'ba yig'ilishi ham o'ziga xos bahs-munozaralarga boy bo'ldi. Har bir olimming taklif-tavsiyalari o'rganib chiqildi. Sivilizatsiya tarixini davlatshirish masalalari o'rta tashlandi. Forumda O'zbekistondagi Isrom sivilizatsiyasi markazining 9 ta paviloni bilan birga davlatimiz rahbarining tashabbusi bilan barpo etilayotgan Imom Buxoriy majmuasidagi Innovatsion muzeuy konsepsiysi ham olimlar tomonidan ko'rib chiqildi.

O'tkazilgan forum va seminarlar davomida ishtirokchilar tomonidan Isrom sivilizatsiyasi markazining ilmiy-tarixiy konsepsiysi hamda uning tarkibidagi muzeey ekspozitsiyasini shakllantirishga bag'ishlangan jami 50 dan ortiq ma'rularlar tinglandi. Forumning yakuniy xulosalariga ko'ra, 600 ga yaqin taklif va mulohazalar bildirildi. Jumladan, Qur'on zali bo'limini takomillashtirish bo'yicha jami 44 ta taklifdan 28 tasi

ma'qullandi. Shuningdek, ilm-fan ekspozitsiyasiga oid 25 ta, shaharsozlik va me'morlichkeitka doir 10 ta, san'at va badiyi hunarmandchilik ekspozitsiyasini shakllantirish yuzasidan 31 ta, Uchinchi Renessans – Yangi O'zbekiston bo'limi bo'yicha 40 ta, ta'lim bo'limiga oid 42 ta taklif inobatga olinadi.

"Buyuk ajdodlar merosi – Uchinchi Renessans poydevori" forumining ikkinchi kuni Simpoziyular saroyida yalpi yig'ilish ko'rinishida davom etdi. Mamlakatimizdagi taniqli fan arboblari, yetuk olimlar, tadqiqotchilar ishtirot etgan ushbu Respublika forumini chin ma'noda O'zbekistondagi noyob megaloyhaga bag'ishlangan anjuman deyish mumkin. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Xayridin Sultanov forum

da qurulishda shaharsozlik, ilm-fan, ma'rifat tashkil qiladi. Boshqa xarakatlar jami besh million so'mga tushdi. Shu maydondan o'rtacha olti yarim tonna sholi olaman. Yarim tonnasi ro'zg'orga, qolganidan chiqqan uch tonnadan oshiqroq guruchni qirg' million so'mga sotaman. Ana endi daromadimni o'zingiz hisoblayerving!"

Xomaki hisob-kitoblarimiga qaraganda, Xudoysukur bir mavsumda soq qirg' besh million so'm daromad topgan. Agar maoshi, ro'zg'or qozoniga tushganlarini ham qo'shib hisoblasak – bir yilda yetmish million so'mdan ortiqroq pul kirgan ro'zg'origa. Bu har oyda o'rtacha besh milliondan ko'proq daromad topganlari bildiradi.

Ha, darvoqe, ro'zg'orida ikki bos qoramoli ham bor. Ayoli parvarishlagan (yem-xashagi tekin) qoramollar ro'zg'orini yil bo'yi sut-qatiq bilan ta'minlashi bir yoq, har ikki yilda bozorga hok'iz yoki g'unajin chiqarib sotishi bir yoq.

Fermerda o'n ikki oy davomida bosim ish ko'pi bilan yuz kunchka bo'ladi – ekish, yig'im-terim mavsumlarida. Qolgan vaqtlar ekinlarni sug'orish, o'g'itlash va nazorat qilish bo'latdi. Butun qish bo'yi (fermer dalalarida qish uyuqsiga ketgan vaqt) va bahor-u yozda bo'sh vaqtlar duradgorlik bilan shug'ullanishi – qo'li gul ustaligi, bu hunaridan ham salmoqligina pul topishini aytib o'tirmay...

"Yerni boqsang – yer seni boqadi" degan otaso'zimiz Korazm dehqonlari uchun to'qilganday go'yo. Vohada har bir qarich yer e'tiborda – turli xil dehqonchilik ekinlari ekliladi. Yana deng, bir maydonдан yil davomida ikki va hatto uch marta hosil ko'tarish odati hol bo'lib qolgan.

Besh oy oldin xonqalik nafaqadagi o'qituvchi ayol davlat mu-kofoti bilan qatlardirganini eshitib hayratlanganiz bor. Sababi, davlat mukofoti berish haqidagi Farmonda bu ayol "tomorqa egasi" sifatida qayd qilingan edi.

Qo'shni Olaja qishlog'iда yashovchi nishondor ayolni yo'qlab borib, uning davlat mukofoti olishta arzulik ushlaridan yoqamizni ushlaganmiz. Shaxsiy tomorqasida olti soxit yerda issiq-xona qurган ayol bir mavsumda uch marta hosil ko'tarib, o'rtacha 100 million so'm daromad olarkan. Birinci hosili – qish oyog'iда ekkan pomidor, bodring, karam ko'chatlari. Ko'chatdan bo'shagan issiqxonaga ertapish sabzavot ekarkan. Sentyabr oyida tabiy o'g'it bilan boyitilan issiqxonaga ekkan pomidor va bodring hosilini yangi yil bayrami dasturxoniga chiqararkan.

"Issiqxonada ish og'ir emas. Ertalab choq qaynaguncha bir soatlar ekin parvarishi bilan shug'ullanamiz. Bolalarim maktabga va ishlariga ketgunlaricha menga yordam beradi. Qish sovg'ida esa issiqxonada harorat yetarlicha bo'lishini mun-tazam nazorat qilishadi. Ishimiz – shu."

Tajribali o'qituvchi-dehqon ayolning biror farzandi chetga ketib ishlagni yo'q. Barchasi oly o'quv yurtlariда tahlil olsin, sevimi kasblarida ishlayapti.

Tog'amizning o'g'li usta Rajab o'n yil oldin 30 soxit maydonni tender usulida olib, tokzor barpo qildi. Ekkak mahalliy toifi navli uzumlar uch yilda hosilga kirdi va muttasil yaxshigina daromad kelitirayti.

"To'liq hosilga kirgan 30 soxit yer mavsumda 10 tonnaga-chha hosil beradi. Kuzda uzumlarni chet elita solutvchilar yaxshigina narx belgilashadi. O'tgan yili bahorda qirov yalaganidan ko'ngildagidagi hosil ololmadim, ammo saqlanish qolgan to'rt tonna umzumning har kilosini 11 ming so'mdan sotdim. Shu bog'im har yili o'rtacha 40-45 million so'm daromad kelitirayti. Yana tokzorlar orasiga ekkan beda hisobidan ikki bosh ho'kizni so'qimga boqaman".

Bu – usta Rajabning e'tirofi. Odamni yer boqishi haqidagi matalib berdehongay hayotni misoldagi isboti.

"Dastlabki ikki yillik daromadimga o'g'limni uylantirdim. Yana ikki yillik hosilga yap-yangi mashina oldim. Keyingi safar o'g'limga imorat tiklab berdim. Bundan ortiq nima kerak?"

Tokzorni parvarishlash ko'vaqt va mehnat talab qilmaydi. Bahorda qish boshlamasida ko'milgan toklar ochilish, ishkomlariga tortildi. Keyin vaqt vaqtiga bilan ortiqcha butalarli yulab tashlanadi. 30 soxit tokzora ko'pi bilan uch qop "Ammafos" mineral o'g'iti ishlatalidi. Hosil yig'ishtirib olingach, toklar ko'miladi. Toklar voha sharoitida deyarli yarim yil yer ostida kuch to'plab.

Qarang, bog'bon olti oylik mehnati uchun elik million so'm daromad tophyapti.

Prezidentimiz tashabbusi bilan ishsiz yoshlarga 30 soxitdan yer maydonlari ajratib berilgani ayni muddao bo'ldi. Yana bu maydonlar 30 yil muddatga berildi. Har yili pensiya jamgarasiga ma'lum mijdror pul to'lasa, shu davri mehnat stajiga qo'shilishi ham bor.

Voha sharoitida 30 soxit yer maydoni bir oilani tebratishga yetadimi?

DAVR RUHI

MUNOSABAT

Usta Xudoysukurni yaxshi taniyman – bog'fermer bo'lgan vaqtimda u ishlayotgan fermer xo'jaligining dalasi bilan chegaradosh edik.

"O'tgan yil yakunida gurunglashib qolganimizda shu inson qiziq gap aytdi: "Qo'shnilarim yil bo'yi o'zga ellarda ishlashadi. Qishda uya qaytishgani da bir oy ichida topgan-tutganini sarflab, ketishga yo'li kiraga pul izlab yurishadi".

Xudoysukurda fermer xo'jaligining oddiy ishchisi sifatida bir mavsumda qancha daromad topishini so'radim. U dehqonchasiga hisob-kitob qilil tashladi:

"Fermer har oy o'rtacha bir yarim million so'mdan mosh yozadi. Shu pul ro'zg'orim qozonini bemalol qaynatadi. Bug'doy o'rimi vaqtida uch tonna bug'doy beradi. Oilamga yarim tonnasi yetadi, qolgan ikki yarim tonnasi sotaman. Bu yil kilos to'rt ming so'mdan ketdi. Bug'doydan bo'shagan maydonlardan bir gektar yermi sholi ko'chatlashim uchun ajratadi. Fermer yermi surib, tekislاب maydonni taxt holga

YER HAMMANI BOQADI...

"Boyota" ga ham aylantiradi

Endi shuni hisob-kitob qilamiz:

30 soxit yerga ekilgan kuqzi bug'doy kamida 70 sentnerdan hosil beradi. Bu o'rtacha ikki tonna olti yuz kilogramm bug'doy degani. Olti yuz kilosini ro'zg'origa ishlatsa, qolganini bozorga chiqaradi. Bu esa o'rtacha besh yarim-olti million so'm degani.

Bug'doydan bo'shagan yerga sholi ko'chatlaydi. Undan kamida shu miqdorda sholi chiqadi. Agar guruchga aylantirsak, bu – bir yarim tonna guruch degani. Bozor narxida 20 million so'mga teng.

Sholi ko'chatlash, mineral o'g'it, suv va boshqa xarakatlarga besh million ketdi, deganimizda ham, yer egasi bir mavsumda ikki marta olingan hosil hisobidan kamida 20 million so'm pul daromad topadi. Ro'zg'or qozoni yil bo'yi shular hisobidan qaynashini aytning!

Ikki yil oldin 30 soxit yer olib, bir mavsumda bug'doy va sholi yetishtirayotgan qo'shni yigit bu yil yengil mashina oldi. Sababi, u bo'sh o'rtingani yo'q – may oyidan toki oktyabrgacha bir usta boshchiligidan haqidagi guruh tuzib, yettiya imorat tiklashdi. O'tgan yili loydan imorat tiklash narxi har kvadrat metri uchun 100 ming so'mdan belgilidagi. Besh xonali imorat devorlari o'rtacha yuz kvadrat metr bo'ladi. Demak, ularning har biri boshqasida – besh oy ichida 15 million so'mdan pul ishlashdi. Imorat egasi kuniga to'rt marta issiq ovqat berishi, yana izat-hurmatta bo'lishlarini aytning.

Ukam avvaliga ikki gektar yermi ijaraq olib, dehqonchilik qilindi. O'tgan yili esa tender savdolari uch gektar yer maydonini yutib olib, shu maydonlarda bug'doy va sholi yetishtirishga kirishdi.

"Ota-bobom qilgan dehqonchilikdan foydalisi yo'q ekan. Ko'pi bilan olti oy dala boshidaman, qolgan vaqt bekorman. Istasam sayohatga chiqaram, istasam dam olaman. Axir odam dunyoga bir marta keladi", deydi u.

"Sholi o't-suv so'ramaydi. Istagan vaqtida bozorga chiqarib sotasan. Naqd pulni qo'lingda yoki bankda saqlashdan afzal-roq!"

Bu – qo'lidagi sarmoyani dehqonchilikka sarflashni ma'qul ko'radigan kishilarning qat'iy fikri – hayotiy ustqurmasi.

Darvoqe, shunday.

...Yuqorida voha sharoitida qo'shimcha tomorqa, tenderga berilgan yerlardan bug'doy-sholi almashlab ekishdan keladigan daromad haqidagi to'xtalidik. Agarda qo'shimcha tomorqa, tender yerga sabzavot ekilisa (sabzavot turlaridan vohada bug mavsumda ikki marta hosil olinadi) daromad bundan ham yuqoriroq bo'ladi. Soz tupoqligi maydonlarga ekilgan, yaxshi o'g'itlangan kartoshka har sotixidan o'rtacha uch sentner hosil beradi. Agarda qo'shimcha tomorqalar hajmi o'n uch sotix ekanini inobatga olsak... bu – uch oyda to'rt tonna hosil degani. Kartoshka narxi bozorlarimizda hamisha mo'tadil.

Suv yo'llari oxirida bo'lgan Xiva, Yangiariq, Shovot tumanlari aholisi qo'shimcha tomorqasiga kartoshka, uni yig'ishtirib olgach sabzi ekishadi. Sabzi hosil dehqonlar tili bilan aytasak, "tupoqdan og'it keladi".

Sabzavot ekinlari kam suv va yana kam o'g'it talab qiladi – qisqasi, kamxari. Shu sabab sabzavot ekkan xonadonlar bug'doy-sholi ekkanlardan kam daromad topishmaydi. ...Bularni yozishimdan maqsad ayrimlarning dehqonchilikka bepisidan qarab, besh-o'n dollar ishshida chet ellarga ketib ishlashayotgani. Hatto, ba'zilar qo'shimcha tomorqalarini qo'shnilariga ijaraga berib, xorijga ishga ketishadi. Kuniga 10-12 soat, yana dam olishlarsiz chetda topgan puliga yurtga qaytgach bug'doy, guruch va sabzavot sotib olishadi. O'sha yoplarda necha yillab ishlash xarid qilgan yengil mashinalari o'n-o'n bir oy garajida chang bosib yotadi. Bir oy haydashi uchun mashinaning akkumulyatorini, nam tortib, ishdan chiqqan shinalarini yangilishi kerak. Bungaydan

Maqom – ruh ozig'i

Boshlanishi 1-sahifada.

ILDIZ QACHON SUVGA YETADI?

Madaniyat ahli orasida "Haqiqiy san'at hech qachon millat tanlamaydi" degan qanotli ibora mavjud. Bu gap ulug'vor maqom san'atiga ham tegishli. Agar ohang poydor bo'lsa, maqomning pojdevori juda mustahkam bo'ladi. Bilasiz, musiqa alibosida yettitagina nota bor. Necha asrlardan buyon ana shu yetti mojiza vositasi da minglab kuylar yaratilyapti. Boshqa xalqlarning ham kuy-qo'shiqlari o'ziga xos, lekin ularning taronusi 3-5 notadan u yog'iga o'tmaydi. Xudo bizning xalqimizga soz pardasining butun, komil qilib bergan. Ilmuy maqom tariximiz juda olis davrlarga, Forobiy, Abu Ali ibn Sino, hazrat Alisher Navoiy davrlariga borib taqaladi. Tarixdagi jamiki buyuk ajodolarimiz u yoki bu darajada musiqashunos bo'lishgan. Bu xislat Yaratgan tomonidan otal qilinadi. Agar shunday bo'limsa, Bobur Mirzo hazratlarining har bir g'azali kuyga tushmas, qahramon shoirimiz Erkin Vohidovning she'rlari o'z-o'zidan qo'shiqqa aylanmas edi. O'z paytda Erkin akamning deyarli har bir she'rni qo'shiq bo'lgan. Chunki shoirimiz aruz ilmini yaxshi egallagan, o'zi ham yetuk navoiyshunos olim darajasidagi shaxs edi. Ma'lumki, aruzda bitilgan she'rilar o'z hijosi, ichki ohangi bilan yaram qo'shiq sanaladi. O'mi kelganda, bir gapni aytilib qo'yishim kerak, bugun ayrim ijodkorlarimiz: "Nega san'atkorlarning she'rimni qo'shiq qilmaydi?" deb o'zlariniyam, bizniyam noqlay ahlvolga solib qo'yishadi. Ularning savoliga javob shu: ozgina mumtoz adabiyotni o'rganish, ulug' shoirlarning g'azallarini yod olish kerak. Ana shunda shoirlarning ijodi teranlashib, o'zbekcha aytganda, ildizi sugu yetadi.

OLIYMAQOM SAN'AT

1996-yili Tokioga borganimda Okinava shahrida bir yapon musiqashunosini: "Sizlarning maqomlaringizni kompyuterga solib, o'zagi va jozibasining sababini topolmadim. Maqom degani qanday musiqa o'zi? Uning asoslarini qayerda?" deya hayrat bilan savol bergan edi. "Muraakkabligi nimada? Nega topoladingiz?" deb so'rasam, "Boshlanish pardadan ikkinchi pardaga o'tganda daromadi boshlanadi. Daromaddan o'rta pardaga o'tadi, o'rta pardadan kichkina avjiga, kichkina avjidan katta avjiga, katta avjidan yana kichkina avjiga, kichkina daromadiga, yana daromadiga qaytib keladi. Ya'ni, boshlagan joyiga yana qaytadi. Matematika, hisob-kitob bunga javob berolmayapti", deya hayratlandi. Ana shunday, milliy maqomimiz – olyimaqom san'atdir, uning ma'no-mohiyati, dardi va ohangini anglab yetish uncha-muncha allomaga nasib qilmaydi.

Maqom insonga axloq-odobdan saboq beradi, kishini madaniyatli, iymonini baquvvat qiladi, ota-onaga, el-yurtga sodiqlikka da'vat etadi. Maqom muhitini kishini ruhan tarbiyalaydi, toblaydi. Maqom ijrochisi hazrat Navoiy, Nodirabegim, Uvaysiy asarlari yod olib, ularni qo'shiq qilib kuylash barobarida g'azallarning ichiga kirib borar ekan, o'z-o'zidan kibrdan yiroq bo'ladi. Zotan, san'at va adabiyot ahliga takabburlik mutlaqo yarashmaydi. Kalondimog'lilik – iste'dodning eng katta kushandasidir.

SANOYI NAFIS NIMA?

Xalqaro Maqom anjumanini birinchilari marta Shahrishabz shahrida o'tkazilganida yurtimezga xorijdan qanchadan qancha san'atkorlar, soha mutaxassislar, muxlislar-u mehmonlar oqib keldi. Chunki bu tadbir shunchaki ko'ngilochar tomosha emas, balki o'ziga xos ilm anjumanini hamdir. Maqom tadtqiqotchilarini o'zaro fikr almashishdi, ijrochilarin bir-birlaridan ilhom va ta'lim olishdi. Bu yilgi festival uchun nega aynan Zomin tumani tanlandi? Sababi, u yerda maqomning tabiatiga yarashadigan tabiat bor. Maqomning tabiatini degani – toza ruh degani. Ba'zi odamlar haqida tabiatini sal xiraroq, degan gap yuradi. Bu – san'atdan, adabiyotdan uzoq

g'ofil banda degan ma'noni anglatadi. Agar asl tabiatli, qalbida ozgina dardi bor, muhabbatga oshno kishilarning oldida musiqa ijo etsangiz, ilhomning keladi, she'r o'qiganingizda jo'shib ketasiz. Chunki u sizni his qilayti, tushunyapti. "Gapni gapir uqqanga, jonni jonga suqqanga" degan maqol ham bejiz aytimagan. San'atning o'zi ruh bilan paydo bo'ladi.

Musiqa ilmida uchta mashhur ibora mavjud: sanoyi nafis, rizoyi ruh, ilmi musiqa. Sanoyi nafis – dunyodagi nafislardan nafis san'at, o'ta nozik degani. Ya'ni, kapalakni ushlappingiz mumkin, lekin san'atni ushlomayisz. U shunaqa nozik, nafis va ulug' ne'matdir. Agar san'atkor kibrga berilmasdan, ustozlar duosini oлgan holda ijod qilsa, rizoyi ruhga erishadi. Ilmi musiqa degani shuki, san'atkor avvalo tug'ma iste'dod sohibi bo'lishi lozim. U o'ziga atilgan ana shu qobiliyatni rivojlantirish uchun tinimsiz o'qib-o'rganishi, mashq qilishi kerak. Maqomni instituttda, konservatoriya, san'atga bog'liq dargohlarida o'qish shart. Ana shunda san'atkorning ilmi to'kis bo'ladi. Lekin faqat shuning o'zi bilan san'atkor bo'lamon, deb o'ylagan odam xato qiladi. San'atkor davralarda o'zini tutish, muomala va muloqot bobida ham mukammal bo'lishi lozim. Ahamiyat bersangiz, ilmli odam doim muloqim, vazmin qiyofada andisha bilan gapiradi. Nimagaki, ilm – odob demak.

MAQOM – MILLIY QADRIYAT

Yaqinda Zomin tumanidagi so'llim maskanda o'tkazilgan ikkinchi Xalqaro maqom san'ati anjumaniga 80 dan oshiq davlatdan mehmon keldi. Bu gal ham biz anjuman ishtiroychilarining chiqishlarini diqqat bilan kuzatdi, o'z navbatida mehmonlar bizning milliy ashulalarimizni eshitib, tom ma'noda hayratda qolishdi. O'zbek maqomining avji balandligini, ma'nosini teranligini, ohangi betakrorligini yana bir bor e'tirof etishdi. Bu galgi anjumanda eronlik maqom ijrochilarini Gran-pri sovriniga sazovor bo'lishdi. Lekin ushbu mamlakatdan tashrif buyurgan xonanda Ali As'gor va Arabshohi ham, turki san'atkori Chidem Gurdal ham o'zbek maqomining o'ziga xos jilvasi, betakror nolalarini va baland darajasini alohida e'tirof etishdi. Mehmonlar festivalning ochilishida "Toshkent irog'i", "Qo'qon ushshogi", "Munojot"ni eshitib lol qolishdi. Mazkur ashulalar yaxlit asarday bir-biriga ularanishni ko'rib, hayron bo'lishdi. Biz esa xalqimizning qay darajada yusak san'at sohibi ekanligidan o'qtishimiz kerak.

Shu o'rinda bir gapni ham aytmasam bo'lmaydi. Men shunday durdona san'atimizning qadriga yetmaydigan, unga bepisand qaraydigan odamlarni ko'rsam yoqamni ushlayman. Oldingdan oqqaq sunving qadri yo'q, deganlari shu-da. Maqom – biz uchun milliy qadriyatlari. Agar uni anglamasaq, qadrlamasak, milliy qiyofamiz to'kis bo'lmaydi. Ana shuning uchun ham yurtimizda maqom anjumanlari tashkil etilyapti. O'z navbatida, bu festivallar xalqimizning tarixiy san'atimiz mazmuni va ahamiyatini teranraq anglashiga ham ko'maklashyapti.

OLTIN SILSILA

Rasul qori Mamadaliyev, Fattoxon Mama-daliyev, Tavakkal Qodirov, Orifxon Hotamov, Ma'murjon Uzoqov, Zaynab Polvonova, Fötima Boruxova, Baroq Isoqova, Kommuna Ismoilo-va, Habiba Oxunova, Berta Davodova... Maqom san'ati oltin silsilasining nomdor namoyandasini bo'lgan bunday ustozlarning o'ziga xosligi nimada edi? Shubhasiz, maqomda, maqom tarbiyasini egallaganlari. Ular maqomning yusak pardalardida ijod qilib, shu oly maktabning o'quvchisi sifatida keyinchalik o'zlarini ham yangi qo'shiq yaratganlar. Doni Zokirov, G'anjon Toshmatov ham maqomni yaxshi bilgani uchun yaratgan qo'shiqlarining umri uzoq. Hozir aksariyat xonandalari kuylayotgan qo'shiqlarning umri uch oya ham bormayapti. Sababi, ular maqomni bilmyadi. Qo'shig'inining asosida maqom nolasi, maqom pardasi yo'q.

Botir Zokirov ijodiy yutuqlarining eng katta siri shuki, u kishining otasi Karim Zokirov maqom ustasi bo'lgan. Qolaversa, Botir Zokirovning ko'plab mashhur qo'shiqlariga kuy bastalagan ikrom Akbarov chinakam maqomdon edi. Mutual Burhonov davlatimiz madhiyasining musiqasini qoyillatib bastalaganining sababini bilasizmi? Chunki u kishi "Shashmaqom"ni yoddan bilgan. Atoqli kompozitor Manas Leviyev tomonidan "Mahallada duv-duv gap" badiyi filmiga yozilgan o'lasa misiqa zamirida ham maqom yotibdi.

Ko'ryapsizmi, maqomdan xabardor san'atkor yaratgan musiqlar zamonalr osha yashaveradi. Afsuski, hozir ko'pchilik yoshlardan maqomni yaxshi bilmaydi, uni deyarli eshitmaydi. Ko'p, maqom aytma, lekin uni o'rgan, tushun, shuning o'zi yetarli. Boshqa narsa kerak emas...

MAQOM VA ZAMONAVIY CHOLG'ULAR

Xo'sh, Xalqaro maqom anjumanini o'zimizning Maqom ansamblimizga nima berdi? Avvalo, anjuman tarlovida ansamblimiz 1-o'rning loyiq deb topildi. Bu biz uchun bir pog'ona yuksalish bo'ldi. "Endi bu yog'i Gran-priga harakat qili sherk", dedilar davlatimiz rahbari. Ha, endi o'zbek maqomini tom ma'noda dunyoga olib chiqamiz. Hatto, Maqom ansambliga zamonalni sozlarni qo'shishta ruxsat berildi. Bu qanday bo'ladi? Sintezator – yevropani, lekin cholg'u egasi maqomchi. Qaysi cholg'u bo'lsa ham maqom ijrosi jarayonida uni o'zimizga bo'yundurdirib olamiz. Nola, qochirimlar berib, maqom yo'liga olib kirish cholg'uchining o'z qoldira.

Agar xudo ko'ngliga solmasa, soz ustasi sintezator, gitara kabi cholg'ularni yaratma olmaydi-ku. Ibn Sinoning ham ko'ngliga solmasa, insonning ko'zdan pinhon bo'lgan ichki a'zolaridagi kasalliklarni qandy topardi? Turgun Alimov tanburchi edi, lekin u kishi zamonaliv sato cholg'usini dunyoga keltirdi-ku. Binda yaqin vaqtlangacha hammani yig'latishga qodir bo'lgan bunday turdag'i cholg'u yo'q edi. Turkiyalik sozanda rus sozida mug'om chalyapti. Shinavandalar unga e'tiroz bildirmayapti...

Muhimi, festival ansamblimizga juda katta ijodiy turki berdi. Ansamblimiz bor bo'yil bilan dunyoga chiqishini xohlayman. Chunki to'rtta cholg'u, ikki nafr hofiz bilan o'zbek maqomining butun salobati, ulug'vorligini ko'rsatib bo'lmaydi. Maqom – lirk qo'shiq emas. Bax, Betxoven asarlarini butun dunyoda bebab bo'musiqi durdonalar sifatida e'tirof etiladi. Nega biz maqomni ulug'lamasligimiz kerak? Bir narsa doim ko'nglimni xira qiladi. Shopen, Chaykovskiy asarlarini "qirqish" mumkin emas, lekin ayrim kishilar bayram konsertlarida maqomni bernalol "qaychilashadi". Bunday holatlar maqom san'atinning ommalashuviga salbiy ta'sir qiladi. Shurkri, bugun maqomimizga munosabat tubdan o'zgardi. Zomin anjumanida ko'pginna rahbarlar va oddiy tomoshabinlar maqom qo'shiqlarimizni xonandalar bilan jo'r bo'lib kuylagandan niyoqatda xursand bo'ldim. Ana shuning o'zi ham ibrat, ham tarbiya! Mumtoz ashulalarni, maqomlarni tinglashga odamlarni bolaligidan o'qtishimiz kerak.

O'zim ham imkonim bo'ldi deguncha ashula eshitaman. Maqom anjumanida barcha qatnashchilarning chiqishlarini tingladim. Har birining o'ziga yarasha uslubi, jozibasi bor. Ayni paytda ularning ashulinasini tinglash bilan birga, o'zim uchun xulosalar ham chiqardim. Boshqa millatlar kuy-qo'shiqlarini eshitgan paytimda ko'nglimidan kechgan hayajoni tuyg'ularni hozir ham his qilyapman. Albatta, bular haqida bafur o'ylab olish uchun vaqt kerak.

Agar o'zimming ta'bimga mos qo'shiqlarini haqida gapirsam, amerikalik mashhur xonada Uitni Yuxstonning qo'shiqlarini yaxshi ko'raman. Lekin nazarimda, ijrochilik mahorati borasida hech kim Halima Nosirova, Habiba Oxunova, Kommuna Ismoilova, Saodat Qobulova, Olmaxon Hayitova bilan tenglasholmaydi.

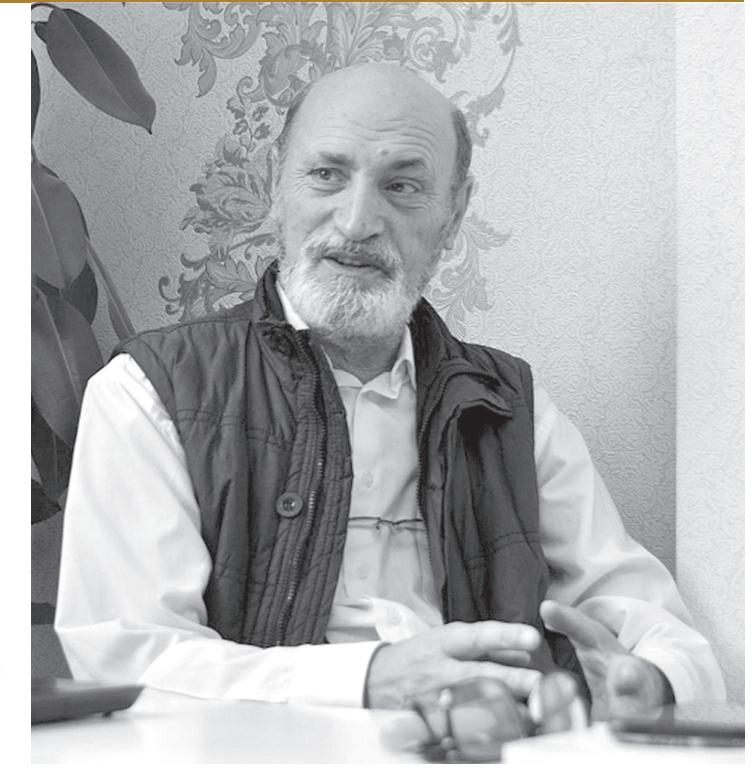
E'TIBOR VA MAS'ULIYAT

2017-yilida keyin Prezident Shavkat Mirziyoyev rahbarligida milliy maqom san'atimiz chinakam ma'noda dunyoga yuz tutdi. Yurtimiz bo'yab maxsus maqom maktablari ochildi, Maqom san'ati instituti faoliyat ko'sataydi. Mana, nufusli xalqaro festivallar tashkil etilyapti. Bu esa biz kabi san'atkorni qutuvish bilan birga, zimmamizda qo'shiqlarining umri uch o'chirishni oshiradi. Fursatdan foydalaniib, milliy san'atimizga, jumladan, Milliy maqom ansambl faoliyatiga katta e'tibor berib, bizni yangi ijodiy yutuqlar sari rag'batlanirayotgan Prezidentimizga chin dildan minnadtolrik bildirmochiman. Biz bebaivo va betakror maqom san'atimizning rivojlantirish yo'lda bundan buyon ham bor kuch va salohiyatimizni ishga solib, timismiz ijod qilamiz.

Gulchehra UMAROVA
yozib oldi.

YODNOMA

Bir yigit qirq yilda bino bo'ladi, deyishadi. Chin olim kamoloti uchun ham shuncha vaqt zarur. Olimning martabasini uning yozgan kitoblari, xolis dunyoqarashi, haqqoniy talqinlari, hamkasblarining e'tirofi belgilab beradi. Nazarimda, ozarbayjonlik atoqli adabiyotshunos va tarjimon Ramiz Asqar turkiyshunos olimlar orasida ana shunday yuk-sak martaba qozona oлgan zahmatkash tadqiqotchi edi. Uning ozarbayjon va boshqa qardosh xalqlar adabiyoti sohasidagi ilmiy faoliyatining qamrovi niyoyatda keng-ligidan xabarim bor.

Adabiy do'stligimiz ramzi edi

Ramiz Asqar barcha turkiy xalqlar adabiyoti namoyandalar xususida muqoyasili-e'tiborli so'z ayta oladigan noyob adabiyotshunoslar sirasiga kirardi.

Bugun rasm zamoni, rasm urfdi. Ijod ahlining so'zi qadrli bo'lgan mumtoz zamonalarda ular dastavallar bir-birini asarlar orqali tanishar edi. Shu xayolda men Ramiz Asqarni dastlab yozgan asarlar, umumturkiy adabiyot tadqiqotchisi, mumtoz asarlarimizning mohir tarjimoni, o'zbek adabiyotining Ozarbayjondagi do'sti sifatida tanidim. Keyin Ashxobod shahridagi ulkan xalqaro anjumanda o'zini uchratdim. Dildan muloqot qilib, birga rasmiga ham tushdik...

Ramiz Asqar O'zbekistonda bo'lib o'tadigan navoiyxonlik, boburxonlik xalqaro anjumanlarining doimiy ishtiroychisi edi. Tarjimon-olim uch-to'rt yil oldingi bir anjumanda ozarbayjon tilida to'rt jilda nashr etilgan "Devoni lug'ot turk"ni taqdim etdi. Tanafus paytda yurtimizdag'i turli olyi ta'l'im muassasalaridan malaka oshirish uchun kelgan filolog-adabiyotshunos muallimlarga Ramiz Asqarni tanishirdim. Suhbatimiz qizq'in kechdi. Tinglovchilar havas qilishdi. O'sha kezlarida u kishi "Qutadug' u bilig"ni ozar tiliga tarjima qilayotgan ekan. Ilm quadrat, adabiy do'stlik qadri haqida, Bobur xususida, ayri-lik, diyor va sog'inch to'g'risida hayajon bilan so'zladi. O'n-o'n besh daqiqalik ayni gurungimiz auditoriyadagi mashg'ulotlardan ko'ra samaraliqo kechgan edi.

Har bir asar – ijodkor umr kitobining bir sahifasidir. Ramiz Asqar ijodida bunday zarrin sahifalar ko'. U o'z adabiy-ilmiy faoliyati davomida juda sermahsul ishladi.

O'ndan ortiq kitob, yuzlab maqola yozdi. Turk dunyosi adabiyotining qiridan ortiq asarlarini ozarbayjon tiliga o'girdi. Tarjimalar orasida o'zbek adabiyoti alohida o'rin tutadi. Dastlab u "XX asr o'zbek she'riyati antologiyasi"ni tuzib, ozarbayjon o'quvchilariga taqdim etgan edi. Shundan keyin Mahmud Koshg'ariy, Yusuf Xos Hojib asarlar, Alisher Navoiyning "Mahbub ul-qulub", "Xamsa" kitoblari, "Boburnoma", Bobur va Husayniy "Devon"larini, zamonaliv adabiyotimizning bir qancha sara namulalarini qardosh ozar tiliga mahorat bilan tarjima qildi. O'zbek-ozarbayjon adabiy aloqlari, turk, turkman, qozoq, tatar, qirg'iz adabiyoti bo'yicha qator tadqiqotlar obib bordi. Shu e'tibordan bu nom nafaqat o'zbek-ozarbayjon, balki umumturkiy adabiy aloqlari tarixida ham alohida o'ringa ega.

Ramiz Asqar bir suhbatida "Boburnoma"ni shoh asar o'laroq ta'riflar ekan, shunday fikrini aytadi: "Dunyoning ko'pgina, hatto, g'arb tillariga tarjima qilingan bu asarni ozarbayjon kitobxonasi ham o'z tilida o'qib, barhaman bo'lishi zamon talabi edi". Darhaqiqat, "Boburnoma"ni ozarbayjon o'quvchisi Ramiz Asqar tarjimasida o'qish baxtiya erishdi.

Olim o'zbek adabiyotini Ozarbayjon va umuman, turkiy xalqlar orasida targ'ibotshunos, Ramiz Asqarni yaqindan taniydiyan olim-ujodkorlari chuqur qayg'uga soldi. Zotan, o'zbek adabiyotining ozar eli

Boshlanishi 1-sahifada.

AQShning Kanzas universitetida jurnalistika sohasi bo'yicha malaka oshirgan.

2002-yildan Qirg'iziston ta'lim va madaniyat vazirining o'rinosi, Madaniyat va san'atni qo'llab-quvvatlash jamoat fondi prezidenti, Madaniyatni rivojlantirish davlat komissiyasi raisi, Madaniyat vaziri, Madaniyatni rivojlantirish davlat agentligi boshlig'i, Prezident maslahatchisi, Bosh vazir maslahatchisi, Madaniyat, axborot va turizm vaziri kabi mas'ul lavozimlarda mehnat qilgan.

2021-2022-yillarda Turkiy davlatlar kengashi Bosh kotibining o'rinosi sifatida faoliyat ko'satqan.

U 2022-yildan buyon Xalqaro turkiy madaniyat tashkiloti – TURKSOY rahbari bo'lib, bepoyon turkiy makonda madaniy-gumani tar hamkorlikni rivojlantirish harakatiga yetakchilik qilib kelmoqda.

O'z vaqtida ozarbayjonlik mashhur xonanda, san'atshunoslik doktori, professor Po'lat Bulbul'o'g'li (1993–2008) hamda Qozog'istonda xizmat ko'rsatgan san'at arbobi, professor Dyusen Kaseinov (2008–2022) bu nufuzli tashkilotga rahbarlik qilib, turkiy dunyo birligini mustahkamlash yo'lida salmoqli ishlarni amalga oshirilayotganiga bar-chamiz guvoh bo'moqdamiz.

Xususan, keyingi yillarda a'zo davlatlar o'rtasida madaniyat va san'at kunlari, yoshlar va teatr festivalari, ilmiy anjumanlar, xalqaro konferensiylar, badiyi ko'rgazmalar uyushqoqlik bilan o'tkazilmoxda. Qadimiy va go'zal shaharlarimiz Turkiy dunyoning madaniyat poytaxti deb e'lon qilinmoqda.

Ulug' shoir va mutafakkir Mir Alisher Navoiy nomidagi xalqaro mukofot ta'sis etildi. Ayni vaqtida, tashkilot rahnamoligida buyuk turkiy ajodolarimiz nomlari bilan atladicidan tadqiqot markazlari faoliyati yo'lg'a qo'yildi.

TURKSOY Yozarlar birligi va "Mumtoz she'riyat" xalqaro adabiy festivali tashkil qilindi. Turkiy dunyo kinochilar va rassomlar uyushmalari tuzildi.

Yurtimizda nashr etilgan "Turkiy adabiyot durdonlari" nomli 100 jiddlik kitoblar turkumining taqdimotlari xalqaro doiralarda o'tkazildi. TURKSOY tashkilotining 30 yilligi a'zo davlatlar poytaxtlari hamda YUNESKO qarorgohi Parij shahrida yuksak saviyada nishonlandi...

Albatta, bunday ishlarning barchasini to'la sanab o'tish imkonsiz. Eng muhim, ularni amalga oshirishda TURKSOY rahbari sifatida Sulton Rayevning ulkan xizmatlari, fidoyilik fazilatlari mujassam va uning bu yo'nalihsidagi qizq'in faoliyati, turkiy dunyo birligi va hamjihatligini har tomonlama kuchaytirishga qaratilgan yangi-yangi g'oya va tashabuslari hammamiz uchun iibratidir.

Biz Sulton Rayevni, yuqorida aytganimizdek, O'zbekistonning, o'zbek adabiyotining chinakam do'sti deb bilamiz.

Uning bolaligi O'sh viloyatida, o'zbeklar orasida o'tgan. Shuning uchun xalqimiz ta-biatini, urf-odatlarini yaxshi biladi.

U qirg'iz diyoridan yetishib chiqqan Tursunboy Adashboyev, Shaykat Rahmon, Ahmadjon Meliboyev, Zuhreddin Isomiddinov, Erkin Boynazarov, Abdug'ani Abdug'afurov, Usmon Temur kabi o'zbek adiblari, shayx Alovuddin Mansur, Anvar qori Tursunov kabi taniqli ulamolar bilan yaqin do'st bo'gan. O'rnii kelganda ta'kidlash joizki, Sulton aka muqaddas Qur'onii Karimni qirg'iz tiliga tarjima qilishde mas'uliyati va savobli vazifani ado etgan. Bu ezgu ishda Alovuddin Mansur hazratlari nashr muharriri sifatida o'ziga katta yordam va maslahatlar berganini u halil-hanuz hurmat va minnatorlik bilan eslaydi.

TURKSOYning O'zbekistonda o'tadigan barcha tadbirlarida Sulton Rayev o'zbek tilida nutq so'zlaydi. Bu ham do'stimizning xalqimizga bo'lgan yuksak mehri va ehtiromidan dalolat beradi.

Ayni paytda, o'zbek adabiyoti va san'ati namunalarini turkiy tillarda nashr etish, O'zbekiston hayotiga bag'iishlangan badiy va ilmiy kitoblar, albomlar, filmlar yaratish ishlari alohida e'tibor qaratadi.

Sulton Rayevning dovrug'i Olatog'ning baland cho'qqilardan allaqachon oshib ketgan. U kishining Qirg'iziston xalq yozuvchisi, Qirg'izistonda xizmat ko'rsatgan san'at arbobi unvonlari, "Danaker" ordeni, To'qtag'ul nomidagi Davlat mukofoti hamda turli davlatlar va xalqaro tashkilotlarning "Oltin atir-gul" (Gruziya), "Chingizxon" (Mo'g'uliston), "Otaturk" (Turkiya), "Deniyel" (Koreya Respublikasi), "Lomonosov" (Rossiya), "Do'stlik" (Qozog'iston) ordeni va medallari hamda

DOVRUG'I OLATOOG'DAN

"Hamdo'stlik yulduzları" (MDH) nomli mukofotlari bilan taqdirlangani ham fikrimizning isbotidir.

3

Ba'zi qalamashlar bo'ladiki, ular jamiyatdan uzilgan, "tarki dunyo" qilgan holda asosan o'z ijodi bilan shug'ullanadi. Agar iloji, imkonni bo'lsa, adabiyot rivoji uchun bu ham yaxshidi balki, lekin yana shunday adiblar toifasi ham borki, ular ijtimoiy hayotdan chetda turmaydi – turolmaydi, mamlakat tinchligi va ravnaqi, xalq farvonligi yo'lida o'zini ayamasdan, doimo oldingi saflarda turib mehnat qiladi. Ham mas'uliyatlari vazifalarda ishlab, ham badiiy ijod bilan mashg'ul bo'lish – bu, albatta, oson ish emas. Bu birinchi navbatda o'z oromi, huzur-halovatidan, kerak bo'lsa, shaxsiy xudbinlikdan butunlay voz kechish demakdir. Hazrat Mir Alisher Navoysi bobomiz bu boroda ham ideal namuna yaratganliklarini eslab o'tish kifoya.

Bu haqda so'z borganda, Ernest Xemin-qeyining: "Yozuvchi insoniyatning go'zal va dorilomon kelajagi uchun nainki o'z badiiy asarlari, balki ijtimoiy mas'ul shaxs sifatidagi ezgu ishlari va sa'y-harakatlari, qat'iy fuqarolik pozitsiyasi bilan ham faol ishtirok etishi kerak", degan fikrlari yodga tushadi.

Hammamizga ma'lumki, olamshumul adib, atoqligi jamaot arbobi Chingiz Aytmatov turli yillarda "Правда" gazetasida, "Иностранная литература" jurnalida ishlagan. Qirg'iziston Yozuvchilar uyushmasi va "Qirg'izfilm" studiyasi faoliyatini rivojlantirishda beqiyos xizmatlar qilgan. Respublika va sobiq ittifaq parlamentlarining deputati sifatida jo'shqin faoliyat olib borgan. Dastlab SSSRning, keyinchalik Qirg'izistondan Lyuksemburg, Belgiyadagi elchisi bo'lib ishlagan. 1995–2008-yillarda bosh qarorgohi Toshkentda joylashgan Markaziy Osiyo xalqlari madaniyatni assambleyasi prezidenti vazifasini bajarGAN. "Issiqko'l forumi" xalqaro tinchlik harakatini tashkil etgan.

Sulton Rayevning tarjimayi holiga nazar tashlagan kishi u buyuk ustozи yo'lini tutib, ayni paytda ijodiy va ijtimoiy faoliyatni uyg'ishadi olib borayotgan, eng muhim, har ikki jahbada ham katta muvaffaqiyat qozonib kelayotganiga amin bo'ldi.

Shu ma'noda, Chingiz Aytmatov shogirdining qalamiga mansub "Xonishanining ko'yzoshlari" kitobiga yozgan so'zboshisida qirg'iz adabiyotiga yangi, yorqin bir iste'dod dadil ovoz bilan kirib kelayotganini ta'kidlab, o'ziga xos bashorat qilgan edi, desak, yanglismagan bo'lamiz.

Sulton Rayev ustozlar izidan borib, bugungi kunda jahon miqyosida ko'zga ko'rning adib, tanqli diplomat bo'lib maydoniga chiqdi. Uning g'oyaviy-badiiy jihatdan yetuk o'nlab kitoblari dunyoning turli mamalakatlarda nashr qilinayotgani, ingliz, fran-

suz, rus, venger, xitoy, ukrain, turk, qozoq, ozarbayjon, o'zbek, tatar va boshqa tillarga o'girilib, xalqaro madaniy doiralarda keng e'tirof etilayotganini barchamiz turkiy adabiyotimizning katta yutug'i deb qabul qilamiz.

4

Albatta, endi shuncha ta'rif-tavsiiflardan so'ng Sulton Rayev asarlarini muxtasar tarzda bo'lsa-da tahlii qilish, uning roman, pyesa va hikoyalari mutolaasidan oлган o'chmas taassurotlarimizni hummatli kitobxonalarimiz bilan o'tqoqlashishimiz tabiyidir.

Fikrimizni avvalo, "Manas otaning avlodni" hikoyasidan boshlasak.

"Risolatning oy-kuni yaqinlashgan sari, tanasi og'irlashib borardi. Bir-ikki kun ichida to'lg'iq turib qolishi hech gap emas. Ammo so'ngi imtihon kuni yaqinlashib kelmoqda. Bu to'g'rida o'ylaganida yegan-ichgani ichiga tushmaydi. Tug'ishdan ko'ra ham shu qurg'ur imtihonan o'tib olsa bas, joni orom topardi..."

Hikoya shunday boshlanadi va mana shu ilk jumlalardanoq o'quchining butun diqqat-e'tiborini o'ziga ohanrabodek tortib oladi. "Nima ekan u imtihon?" – degan savol kitobxonning tinchini o'g'irlaydi.

Asar qahramoni – erta-indin ko'zi yoriy-digan talaba-kelin oliygohdagi imtihonan o'tish uchun nega bunchalik kuyunmoqda? Axir, farzandni yorug' dunyoga keltirish – eng og'ri imtihon, narigi dunyoning eshi-giga borib-kelish bilan barobar emasmi? Uning uchun esa... "Tug'ish nima – to'lg'iq oq boshlansa bo'ldi, u yog'i hech narsa emas. Shuning uchun ham, ikkiqatligha qaramay, timisiz yugurib-yeladi, erta-kech so'nggi imtihonni o'yaydi".

Bu "qurg'ur imtihon" qanday baloyi azim ekanki, qahramonimizning ko'ziga hat-to tug'ishdan ham mashaqqatlilish bo'lib ko'rinnmoqda? Buning, albatta, sababi bor. Chunki, "topshirib olsa bo'ldi, stipendiya ilanidi. Yiqilishdan Xudoning o'zi asrasini. Turmush o'togi bilan amal-taqal qilib, tirkichilik o'tkazayotganda shu stipendiya ham jonlariga oro kiradi".

"Nimjon tanasini anatomiya bo'yicha ko'rgazmali qurol qilib qo'ysa bo'ladijan" eri ham uning tashvishiga sherik. "Pechkaga o't yoqqan ham, kulini tozalagan ham o'zi. O'tin bo'lib kiradi, kul bo'lib chiqadi". Zora, xotinimning esida qolsa, degan ilinj bilan "peshonasidan oqayotgan ter marjonlarini artib-artib", ertaga bo'ladijan imtihon – "Manas" dostonini ovoz chiqarib qiroat bilan o'qishda davom etadi:

"Ozod-emin yurt kutgan

Elni hali ko'mabmiz.

El uchun jonio berган

Erni hali ko'mabmiz.

Olatog'dan oshibmiz-u,

Tog'ni hali ko'mabmiz...

Aksiga olgani shu-da, kechasi bilan er ki-

tob o'qigan, xotin tinglagan – ertalab "kun arqon bo'y'i ko'tarilsa ham, qushning uyasidadi ijara xonada (uyam shaharning chekkasida) ikki yosh dong qotib uxlardi. Soatning jiring-laganini eshitishmabdi ham. Omad ketsa, hammasi chappa bo'ladi, deganlariday, o'zi shu imtihonga Risolatning kechikib borishi yetmay turgan edi. Imtihon soat sakkizda boshlanadi. Sakkiz bo'lgani qachon edi-yu. Jiringlayverib charchagan soat millari esa salkam o'nni ko'rsatib turibdi".

Qahramonimiz shoshilib ko'chaga chiqadi, homilador emasmi, mashaqqat bilan arang qadam bosadi, ishqilib, avtobusga ulgursin. Shu holda, "professor shoshilmaydi, sen ham shoshilma, imtihon o'n birda ham tugamaydi. Omuraliyev har bir talabani kamida bir soat so'roqqa tutadi. Qotgan nondon qil sug'urganday, bechora studentlarni ezib-ezib rohat qiladi", deb ham o'ziga dalda beradi, ham vahimasini oshiradi.

Risolat imtihonning oxirgi daqiqalari-ga yetib keladi. Qattiqqo'l professornining kinoyalo gap-so'zlaridan keyin imtihon biletini o'q'liga oladi. Afus, "Manas" – bahodirlik eposi" degan savolga ko'zi tushib oq yuragi qinidan chiqib ketguday bo'ldi. "Tamom, rasvo bo'ldi. Topshirolmaydi. Kechasi eri o'qib bergenlaridan bir satr ham yodida yo'q. Estlamoqchi bo'ldi, ammo foydasiz".

"Qizim, aniqroq gapir, o'zi eposni o'qigan misan?" – deb so'raday professor. Risolat "shunday ulug' eposni o'qimagan kishilar qatoriga qo'shilishni xohlasmay", yolg'on gapirishga majbur bo'ladi: "O'qigan edim, yo'q. Eslamoqchi bo'ldi, ammo foydasiz".

"Fikrning aniqligi ifodaning aniqligiga zamin yaratadi", deydi fransuz adibi Gyushev Flober. Men Sulton Rayev asarlarini har gal maroq bilan mutolaa qilar ekanman, bu barkamol ijod namunalardagi ifodaning tini va ravshanligiga amin bo'laman.

Aslida, yozuvchining mahorati ham shunda – o'quvchi e'tiborini asarning ilk jumlasidan tortib so'nggi nuqtasigachaga mana shunday fikriy-hissiy taranglikda ushlab tura olishda emasmi?

Adibning yetuk hikoyalaridan biri – "Haf-tanining beshinchini kuni" shunday boshlanadi:

"Tun yarmidan og'di. Bugun juma. Qalin tuman tushgan, atrof uncha ko'zga tashlanmaydi. Qor biyday dalani sutday oqartirgan.

Notanish kishi ovulga yaqinlashayotganini sezgan itlar vovalaydi. U sovuqda ko'riborin azoblarini ko'rdi. Birorta tanishi uchramadi. Qayrilib qaraydigan biror kimsa yo'q. Dux kelgan odamdan pul yoki biror yegulik so'rashga beti chidamaydi, chunki tilanchilikka tobi yo'q. Undan ko'ra, o'g'irlab qorin to'yig'izgani ma'kul.

Eski odatini qilib, biror panada kimmingdir bor-budini shilib olsa, birov bir narsa dermid? Hamma o'zi bilan o'zi ovora. Qo'iga tushsa – tamom. Shu bois, o'g'irlik qilishga yuragi dov bermaydi. Pana-panada yuradi.

Shaharda durustroq boshpana topish qiyin. Kecha temir yo'voksalida tunab, tunni bir iloj qilib o'tkazdi. Ammo bu yerda uzoq qolishiga ko'zi yetmaydi.

Anchadan beri ustara ko'rmanan soqol-mo'ylovi tarvaqaylib ketgan, kir tishlari sarg'aygan, yuvinnmagandan badanidan yoqimisz hedi anqiydi. Xuddi ichida it o'lganday..."

Butkul ilojsiz holatda qolgan qahramonning keyingi taqdiri nima bo'ladi? Qamoqdan chiqib kelgan odam hayotda to'g'ri yo'lini topib keta oladimi? Yoki mahkumlikdan ham battar, imkonsiz sharoit uni yana qamoq sari yetaklaydimi?

Professor jahli chiqqan holda o'rnidan turdi. – Elimizning shunday buyuk merosini bilmaslik – uyat. Manas – bizning ota tomirimiz, bosib o'tgan yo'limiz, qonimiz, jonomiz. Qirg'iz eli shu qondan tarqagan, bilsanglar. Sizlar-chi? Epos haqida ikki og'izlik bilimginz ham yo'q. Uyat, uyat. – Professorning qoshlari chimirilib, yuzi jiddiyashdi. – Bugun Manasni bilmaganlar, ertaga uni butunlay unutadi, keyin esa kimligingizni, qayerdan kelganingizni ham bilmay qolasiyorlar. Bu javobing bo'lmaydi, o'qi, qizim, o'qi. Mana, zachyotkangni ol, o'qib kelib, qaytadan topshirasan..."

Mana shu joyda qahramonning asl qiyofasini, ichki olamini namoyon etadigan muhim nuqta bayoni keladi.

"Professor stol ustida turgan zachyotkani Risolatga uzatdi. Baho qo'yilmagan. Uni qo'liga olar ekan, Risolat og'irlashayotganini sezdi.

Professorga, oyiga qirq so'mdan to'lab, bir kampirning uyida ijara turishini, oila tashvishlari bilan bo'lib, o'qishga vaqt topa olmayotgan, bugun baho olmasa, stipendiyadan qolib ketishini – hamma-hammasini aytib bermoqchi bo'ldi. Ammo bularni nima uchun professorga aytishi kerak? Nima qilib bo'lsa-da, baho olish uchunmi? U: "Ha, bilar ekan, "Manas"ni o'qigan ekan", deb baho qo'yishi kerakmi?

Xo'p, baho oldi, ham deylik. Stipendiyaga ilashadi. Keyin-chi? Keyin o'qiydimi? Imtihondan o't

OSHGAN ADIB

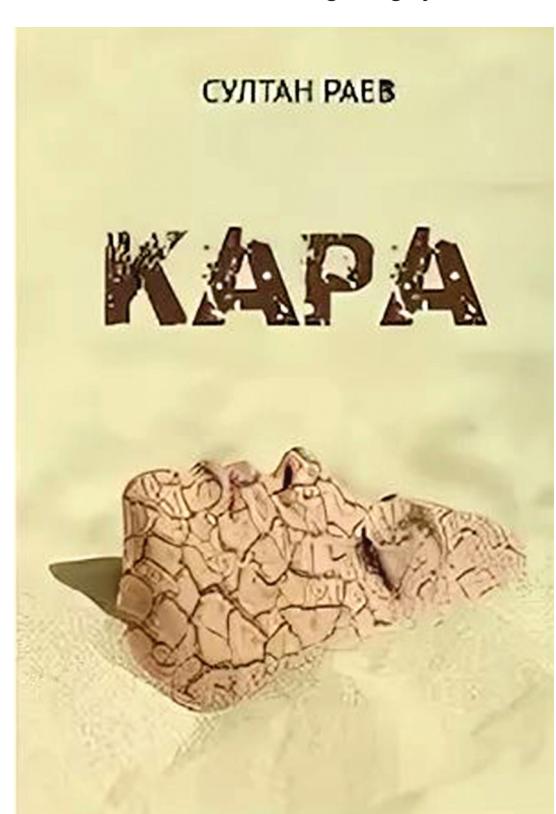
Muallif ko'nglida mana shunday savollar uyg'ongan o'quvchini o'z ortidan ergashtirib ketadi. Buni qarang'i, hikoya umuman boshqa o'zanga buriilib, sahnada kutilmagan o'zga qahramonlar paydo bo'ladi.

Sulton Rayev ijodiy faoliyatini kuzatar eksansiz, u yaratgan adapiy makonning kengligi, rang-barangligiga qoyil qolasiz. Asarlardagi voqealarni taqloqlar bir-birini takrorlamaydi, lekin ularni birlashtiruvchi bitta nuqta bor – u ham bo'lsa, g'oyaviy-badiiy maqsadning aniqligi, falsafiy ruhning teranligida.

5

Adibning 2015-yili Londonda rus tilida nashr etilgan "Jazo" ("Kara") romani ham aynan ana shunday xususiyatlari bilan e'torni tortadi.

Bu asar bir qancha xalqaro ijodiy tashkilotlar, jumladan, Markaziy Osiyo "PEN-klub"i tomonidan "Yilning eng yaxshi ro-

mani" deya e'tirof etilib, yuksak mukofotga sazovor bo'lgan.

Muallifning yigirma yillik mashaqqatli ijodiy mehnati samarasini bo'lgan ushbu roman mistik-falsafiy uslubi, qahramonlar ichki kechinmalarning favqulodda yorqin tasviri bilan yozuvchi badiiy mahorat nuqtayi nazaridan yanada baland pog'ona ga ko'tarilganini namoyon etadi.

Roman syujetiga ruhiy kasalliklar shifoxonasidan qochib chiqqan yetti nafrar bemoring boshidan kechirish voqealar asos qilib olingan. Ular Muqaddas makonni topish va pirovard oqibatda o'z gunohlaridan forig' bo'lish uchun sahro bo'ylab mashaqqatli yo'nga otlanganlar. Adib bu insonlarning alam-iztiqbolar, azob va yo'qotishlarga to'la hayot yo'llari, ziddiyati xarakterlari va ach-chiq qismatlarini sovuqqon bir haqqoniylik bilan tasvirlaydi.

Kasallarning ayrimlari Muqaddas makon ularning qalbi va ongi, o'y-xayollari poklangan joyda ekanini anglab yetadilar, boshqalari esa aql-u hushidan butunlay judo bo'lib, haqiqat ne ekanini oxirigacha idrok etmoydilar.

Asar qahramonlari tabiy fe'l-atvoriga ko'ra g'oyat xilma-xil, ammo ularning barchasini Muqaddas makonga eltadigan yo'l va ilon chaqishidan o'lim topish haqidagi mudhish bi bashorat birlashtiradi.

Muallif to'g'i yo'ldan adashgan bu gumroh kishilarning qanday og'ir qilmishlarga qo'l urib, tubanlashib borganlarini ochiq ko'sratadi, ayni paytda ularga nisbatan qalbimizda qandaydan achnish va shafqat hissini ham uyg'ota oladi.

Adib ruhning abadiyligi, ilohiy jazo, qiyomat kuni savol-javob muqarrar ekani, insonning azalali mohiyatida mujassam bo'lgan Rahmon va Shayton bilan bog'liq hissiyorlar, farishalar va buzg'unchi kuchlar o'tasidagi kurash haqida teran badiiy mushohada yutridi.

Ruhiy kasalliklar shifoxonasidan qochib chiqqan bemorlarga yozuvchi Imperator, Tais Afinskaya, Kleopatra, Lir, Chingizxon, Buyuk Aleksandr kabi ismlar beradi. Yetinchi bemor – norasida o'spirin esa Qo'zichq deb nomlaysidi. Shu tarjiga roman qahramonlari va ular uchun asos bo'lgan tarixiy siyolarning kechmishlari, gunoh-kirdikorlarini o'zaro qiyoslagandek bo'ladi. Tarixiy voqealarning aniq tasviri mistikani real qoldisalarga aylantiradi.

Muallif Muqaddas makon yo'lidagi murrakkab sinovlar orqali qahramonlarga muhim ishoralar berayotgandek tuyuladi. Lekin

ularni hamma ham anglab yetolmaydi. Faqat "Xudo sizlar uchun do'zaxni yaratgani yo'q, balki sizlarning o'zingiz uni yaratdingiz", "Sizlar o'zingizning inson ekaningizni unutib qo'ydingiz", "Inson Haqni bilgan, tanigan hamma joy Muqaddas makondi", "Jonning so'rovi – abadiydir" kabi hayotiy hikmatlarni anglab, tushunib yetgan kishilargina najot topgusidir.

Asarni mutolaa qilar ekanmiz, adib ijodiy xayilot osmonida mutlaq erkin parvoz qilgani, biz ko'nikkam bid'at va xurofot, riyokorlik bilan to'lgan muhitni nafrat bilan rad etgani, o'zi ko'tarilgan shunday ruhiy yuksaklikdan turib, nozik, inja insoniy his-tuyg'ularni tasvirlashda qotib qolgan qolip va mezonlardan g'oyat uzoqlashib ketganini his etamiz. Qahramonlar bilan birlashtiruvchi bitta nuqta bor – u ham bo'lsa, g'oyaviy-badiiy maqsadning aniqligi, falsafiy ruhning teranligida.

Adibning 2015-yili Londonda rus tilida nashr etilgan "Jazo" ("Kara") romani ham aynan ana shunday xususiyatlari bilan e'torni tortadi.

Bu asar bir qancha xalqaro ijodiy tashkilotlar, jumladan, Markaziy Osiyo "PEN-klub"i tomonidan "Yilning eng yaxshi ro-

СУЛТАН РАЕВ

KARA

mani" deya e'tirof etilib, yuksak mukofotga sazovor bo'lgan.

Muallifning yigirma yillik mashaqqatli ijodiy mehnati samarasini bo'lgan ushbu roman mistik-falsafiy uslubi, qahramonlar ichki kechinmalarning favqulodda yorqin tasviri bilan yozuvchi badiiy mahorat nuqtayi nazaridan yanada baland pog'ona ga ko'tarilganini namoyon etadi.

Roman syujetiga ruhiy kasalliklar shifoxonasidan qochib chiqqan yetti nafrar bemoring boshidan kechirish voqealar asos qilib olingan. Ular Muqaddas makonni topish va pirovard oqibatda o'z gunohlaridan forig' bo'lish uchun sahro bo'ylab mashaqqatli yo'nga otlanganlar. Adib bu insonlarning alam-iztiqbolar, azob va yo'qotishlarga to'la hayot yo'llari, ziddiyati xarakterlari va ach-chiq qismatlarini sovuqqon bir haqqoniylik bilan tasvirlaydi.

Mutolaa so'ngida roman o'quvchi qalbi da uzoq vaqt o'chmaydigan taassurotlar qoldiradi, uning xayolini insonlik mohiyati haqida iztirobli o'y-mulohazalar chulg'ab oldi.

6

Adibning "To'fon" asari ham "tamsil roman" deb taqdim etiladi. U bundan ikki yil avval Shvetsianyan Stokholm shahri da o'tkazilgan xalqaro ijodiy tanlovida ikki yuzdan ortiq badiyi asar o'tasida bosh mukofotga loyiq deb topilgan.

Roman garchi "To'fon" deb nomlansa-da, fikri ojizimcha, uni "To'fondan so'ng" deb atash mazmunan to'g'ri va teranrog bo'lib tuyuladi.

Asar voqealari xayoliy, mudhish bir makon va zamonda yuz beradi. Shunday bir zamoni, unda "... dunyo o'z qonunlari bilan yashab, erkak erkakka uylanganiga, ayol ayolga bosh qo'shganiga, shunday oila qurganga yo'l o'chilib, odam emas, odam ham to'liq ifoslanib, iymonning shaloga chiqib, inson bandachilik qoidalariga mutlaqo bo'yusunmay qolgan davr kelgan edi..."

Naqadar tanish, ayni vaqtida jirkanch va qo'rinchli, olam muvozanatini izdan chiqarayotgan manzaralar, to'g'ri emasmi?

Romanda bor-yo'g'i beshta qahramon bor, xolos: sun'iy odam yaratish instituti professori Yan Velmut (u ham bo'lsa marhum), sobiq ruhoni Kxe, uning xotini – gen muhandisi Man, bu ayolning sun'iy embriondan tug'ilgan o'g'li Etix hamda Kxe bilan Manning nikohidan dunyoga kelgan qiz – Duna.

Muallif Yer yuzida yuz bergan dahshatlito'fondan bir mo'jiza tufayli kichik bir orolchada omor qolgan Kxe, Man, Etix va Dunaning hayoti qanday kechgani, axloqning yemirilishi – insoniyatning yemirilishi bilan barobar ekanini niroyatda beshafqat, ba'zan esa naturalistik realizm bilan ohib beradi.

Xudoni unutgan, sun'iy odam yaratib, eski dunyoni halokatga mahkum etgan ra-zolat kuchlari Xeni o'z e'tiqodidan voz kechishga majbur qilmoqchi bo'ladi. Ammo "Chiroq olov siz yonmaganiday, odam Xudo-

siz yashay olmaydi", deb hisoblaydi buyuk imyon va iroda sohibi Kxe.

Adib cheksiz qayg'u bilan yozganidek, "O'sha kuni Yer yuzidagi so'nggi din odami osilishi kerak edi". Ana shunda barcha muqaddas kitoblar orqali bashariyatga yuborilgan ogholik qo'ng'iroq'i bong urib, ilohiy hukm kuchga kiradi – olamga to'fon yopirilib, butun borliq suvga g'arq bo'ladi. Faqat shu kichik oila suv balosidan qoladi, lekin ularning birlashtiruvchi bitta nuqta bor – u ham bo'lsa, g'oyaviy-badiiy maqsadning aniqligi, falsafiy ruhning teranligida.

Asarni mutolaa qilar ekanmiz, adib ijodiy xayilot osmonida mutlaq erkin parvoz qilgani, biz ko'nikkam bid'at va xurofot, riyokorlik bilan to'lgan muhitni nafrat bilan rad etgani, o'zi ko'tarilgan shunday ruhiy yuksaklikdan turib, nozik, inja insoniy his-tuyg'ularni tasvirlashda qotib qolgan qolip va mezonlardan g'oyat uzoqlashib ketganini his etamiz. Qahramonlar bilan birlashtiruvchi bitta nuqta bor – u ham bo'lsa, g'oyaviy-badiiy maqsadning aniqligi, falsafiy ruhning teranligida.

Yozuvchi ularning bu kaftdek quruqlik sathida nima yeb nima ichgani-yu nima kiyib yashagani, qisqasi, moddiy hayotini qanday o'tkazgani haqida bizga deyarli ma'lumot bermaydi. Zotan, uning fikr-u zikrini butunlay boshqaga masala, o'zak bir ma'naviy muammo qamrab olganini ko'ramiz.

To'fongacha bo'lgan davrda "narigi dunyo"da yashab, axloq-odob, insoniy nima ekanini anglab yetgan Kxe va Mandan farqli o'laroq, sun'iy embrion hosilasi bo'lismish Etix va bir yarim yoshida bu yerga kelib qolgan Duna odamiy hissiyor va tuyg'ulardan mosovo bo'lgan holda, yovvoyi, vahshiy hayvonlar kabi voyaga yetadi. Eng tuban instinktlar quli bo'lismish bu ikki kimsa sodir etgan qilmish-kirdikorlar tasvirlangan sahifalarni o'qir eksansiz, nafrat va darshtadan beixtiyor etting junjikib ketadi.

Bunday ruhiy azoblarga birinchi bo'lib Man chidayolmaydi, "o'zining o'limi bilan o'zini yenggisi kelib, Buyuk suvda oqib keta-di" – xuddi "Oq kema" qissasidagi begunoh bola dengizda oqib ketgani kabi. Farzandlariga lloohni tanita olmagan, bu yoldagi barcha urinishlari besamar ketgan sho'rpeshona Kxeni asar so'nggida asrandi o'g'li Etix va tug'gan qizi Duna o'z qo'llari bilan, baayni Iso Masih singarsi, chorcho'p – xochga mixlab qatl etadilar... Bu mudhish holatni tomosha qilib turgan, Etix va Dunadan dunyoga kelgan iblis qiyofasidagi Shoxli bola esa "so'nggi odamning Yer yuzidan yo'q bo'lishiga ishonib, ich-ichidan quvonardi".

Farzandlariga lloohni tanita olmagan, bu yoldagi barcha urinishlari besamar ketgan sho'rpeshona Kxeni asar so'nggida asrandi o'g'li Etix va tug'gan qizi Duna o'z qo'llari bilan, baayni Iso Masih singarsi, chorcho'p – xochga mixlab qatl etadilar... Bu mudhish holatni tomosha qilib turgan, Etix va Dunadan dunyoga kelgan iblis qiyofasidagi Shoxli bola esa "so'nggi odamning Yer yuzidan yo'q bo'lishiga ishonib, ich-ichidan quvonardi".

Roman cheksiz qayg'u va g'ussaga to'la. U kishi ruhiyatini ezib-parchalab tashlaydi. Ammu bo anduh tosh qotgan ko'ngillarni eritdigan, fasod to'la yuraklarni tozalaydigan, so'qir ko'zlarni ochadigan yorug' bir g'ussa.

"To'fon" romani muallifning intellektual-ma'rifiy dunyosi nechog'li yuksakligini, uning jahon tarixi, adabiyoti va falsafasi, mifologiya va estetikasi, g'oyaviy va diniy ta'limatlar mohiyatini naqadar keng va chucur idrok etishini, kosmogenik miqyoslarda tafakkur yurita olish salohiyatini yaqqol namoyon etadi.

Quyidagi parchaga nazar solaylik:

"Eng avval Tangri Osmon bilan Yerni yaratdi. Yer xuddi mana shu orolga o'xshab kimsasiz, ko'ksiz edi, uni cheksiz qorong'lik pardaday yopib turardi. O'shanda Xudo yorug'likni yubordi, yorug'lik paydo bo'lib, kun bilan tunni ajratdi. O'shanda birinchi Kun tong otdi. U suvlarning o'tasida havo kengligi bo'lsin, suvlarni bir-biridan ajratib tursin, deb uni ikkiga bo'ldi. Havo kengligini Osmon deb atadi, osmonning ostidagi suvlari bir joyga to'plansin, deb quruqliki yaratdi. Uni Yer deb atadi... Keyin Tangri uchinchini kuni ... kunduzni boshqarish uchun

Quyidagi parchaga nazar solaylik:

"Eng avval Tangri Osmon bilan Yerni yaratdi. Yer xuddi mana shu orolga o'xshab kimsasiz, ko'ksiz edi, uni cheksiz qorong'lik pardaday yopib turardi. O'shanda Xudo yorug'likni yubordi, yorug'lik paydo bo'lib, kun bilan tunni ajratdi. O'shanda birinchi Kun tong otdi. U suvlarning o'tasida havo kengligi bo'lsin, suvlarni bir-biridan ajratib tursin, deb uni ikkiga bo'ldi. Havo kengligini Osmon deb atadi, osmonning ostidagi suvlari bir joyga to'plansin, deb quruqliki yaratdi. Uni Yer deb atadi... Keyin Tangri uchinchini kuni ... kunduzni boshqarish uchun

Quyidagi parchaga nazar solaylik:

"Eng avval Tangri Osmon bilan Yerni yaratdi. Yer xuddi mana shu orolga o'xshab kimsasiz, ko'ksiz edi, uni cheksiz qorong'lik pardaday yopib turardi. O'shanda Xudo yorug'likni yubordi, yorug'lik paydo bo'lib, kun bilan tunni ajratdi. O'shanda birinchi Kun tong otdi. U suvlarning o'tasida havo kengligi bo'lsin, suvlarni bir-biridan ajratib tursin, deb uni ikkiga bo'ldi. Havo kengligini Osmon deb atadi, osmonning ostidagi suvlari bir joyga to'plansin, deb quruqliki yaratdi. Uni Yer deb atadi... Keyin Tangri uchinchini kuni ... kunduzni boshqarish uchun

Quyidagi parchaga nazar solaylik:

"Eng avval Tangri Osmon bilan Yerni yaratdi. Yer xuddi mana shu orolga o'xshab kimsasiz, ko'ksiz edi, uni cheksiz qorong'lik pardaday yopib turardi. O'shanda Xudo yorug'likni yubordi, yorug'lik paydo bo'lib, kun bilan tunni ajratdi. O'shanda birinchi Kun tong otdi. U suvlarning o'tasida havo kengligi bo'lsin, suvlarni bir-biridan ajratib tursin, deb uni ikkiga bo'ldi. Havo kengligini Osmon deb atadi, osmonning ostidagi suvlari bir joyga to'plansin, deb quruqliki yaratdi. Uni Yer deb atadi... Keyin Tangri uchinchini kuni ... kunduzni boshqarish uchun

Quyidagi parchaga nazar solaylik:

"Eng avval Tangri Osmon bilan Yerni yaratdi. Yer xuddi mana shu orolga o'xshab kimsasiz, ko'ksiz edi, uni cheksiz qorong'lik pardaday yopib turardi. O'shanda Xudo yorug'likni yubordi, yorug'lik paydo bo'lib, kun bilan tunni ajratdi. O'shanda birinchi Kun tong otdi. U suvlarning o'tasida havo kengligi bo'lsin, suvlarni bir-biridan ajratib tursin, deb uni ikkiga bo'ldi. Havo kengligini Osmon deb atadi, osmonning ostidagi suvlari bir joyga to'plansin, deb quruqliki yaratdi. Uni Yer deb atadi... Keyin Tangri uchinchini kuni ... kunduzni boshqarish uchun

Quyidagi parchaga nazar solaylik:

"Eng avval Tangri Osmon bilan Yerni yaratdi. Yer xuddi mana shu orolga o'xshab kimsasiz, ko'ksiz edi, uni cheksiz qorong'lik pardaday yopib turardi. O'shanda Xudo yorug'likni yubordi, yorug'lik paydo bo'lib, kun bilan tunni ajratdi. O'shanda birinchi Kun tong otdi. U suvlarning o'tasida havo kengligi bo'lsin, suvlarni bir-biridan ajratib tursin, deb uni ikkiga bo'ldi. Havo kengligini Osmon deb atadi, osmonning ostidagi suvlari bir joyga to'plansin, deb quruqliki yaratdi. Uni Yer deb atadi... Keyin Tangri uchinchini kuni ... kunduzni boshqarish uchun

Quyidagi parchaga nazar solaylik:

"Eng avval Tangri Osmon bilan Yerni yaratdi. Yer xuddi mana shu orolga o'xshab kimsasiz, ko'ksiz edi, uni cheksiz qorong'lik pardaday yopib turardi. O'shanda Xudo yorug'likni yubordi, yorug'lik paydo bo'lib, kun bilan tunni ajratdi. O'shanda birinchi

NAVOIYSHUNOSLIK VA QO'LYOZMA ILMI

O'zbek mumtoz adabiyotining XI asrdagi Yusuf Xos Hojib qalamiga mansub "Qutadg'u bilig" dostoni-yu Mahmud Koshg'ariyning "Devon-u lug'otit turk" asosidagi she'riy parchalardan tortib to 1929-yilga qadar yaratilgan namunalari arab yozuvni asosidagi eski o'zbek alifbosida bitilgan.

Ana shu ulkan meros orasida buyuk o'zbek shoiri va mutafakkiri Alisher Navoiy asarlari alohida va xos o'rinn tutadi. Hozirga qadar uning asarlari to'liq holda kirlil yozuvni asosidagi eski va lotin yozuvni asosidagi yangi o'zbek alifbolalarida chop etildi. Bunda arab yozuvni asosidagi o'rta asrlar o'zbek alifbosida bitilgan qo'lyozmalar matnlari transkripsiya qilindi.

Ammo ba'zan shunday muammoli nuqtalar ham uchraydiki, bunday holatlarda mutaxassisning, al-batta, asl manba bilan ishlashiga to'g'ri keladi. Navoiyshunosning arab yozuvni asosidagi eski o'zbek alifbosini bilmasligi esa xato talqinlarga sabab bo'lib qolishi hech gap emas.

Aynan shuning uchun ham o'zbek filologiyasi yo'naliishidagi fakultetlarda eski o'zbek tili, shuningdek, hozirgacha arab yozuvni asosidagi alifbodan foydalananadigan fors tili ham o'qitiladi. O'zbek mumtoz adabiyoti namunalarini bekam-u ko'st tushunishda fors-tojik tilining ahamiyati ham - katta.

Biroq ochiq tan olib aytilish kerakki, mumtoz adabiyotimiz tarixi taddiqi bilan shug'llanadigan larning ko'pchiligi arab yozuvini yetarli darajada bilmaydi. Bu esa kirlil yoki lotin yozuvni asosidagi matnni talqin etishda xatoliklarga yo'l qo'yish xavfini paydo qildi.

Fikrimizni misollar orqali isbotlashga harakat qilamiz.

Shoirning mashhur mashhur mana bu ruvoisini kirlil yozuvni asosidagi alifboda o'qiyimiz:

*Jondin seni ko'p sevarmen, ey umri aziz,
Sondin seni ko'p sevarmen, ey umri aziz.
Har neniki, sevmak ondin ortuq bo'lmas,
Ondin seni ko'p sevarmen, ey umri aziz*

Ruboiydagagi bosh so'z – "umr". Bugungi o'zbek tilida "umr" – kishiga bir borgina taqqim etiladigan ne'mat, ya'ni uning bu dunyodagi yashash davri.

Musulmon Sharqi, jumladan, o'zbek mumtoz she'riyatida ishq – eng asosiy tasvir obyekti. Ish-qiy mavzuda ko'p ruboilyar ham yozilgan. Oddiy o'quvchi bu she'mi mutolaa qilib, uni, umri lirk qahramon uchun aziz bo'lgan yorga bag'ishlangan, deb tushunish hech gap emas. Bunga ikki jihat sabab yoki asos bo'ladi. Birinchisi – biz "umr" so'zini, avvalo, "biror kishining yashagan yillarda" ma'nosida tushunamiz. Ikkinchisi – lirk qahramon "ey umri aziz" deb undalma bilan murojaat qilyapti. Demak, undalayotgan shaxs yor bo'lishi mumkin.

Lekin arab tilida "umr" bizda faol bo'lgan keng ma'nodagi "hayof" ma'nosini ham anglatildi. Bunda biror kishining yashagan yillari emas, umuman, hayot ko'zda tutiladi. Unda lirk qahramon yorga emas, aynan hayotga: "Ey aziz hayot!" – deb murojaat qilyapti.

Ko'rinib turibdiki, ruboilyidan ikki bir-biriga qarama-qarsi ma'ho-mazmun kelib chiqyapti. Xo'sh, qaysi bira to'g'ri? Shoir bulardan qay birini ko'zda tutgan?

Bu nozik masalani kirlil yoki lotin yozuvni asosidagi alifbolarimizda ifodalangan matn asosida hech ham hal qilib bo'lmaydi. Mutaxassis oldida shunday vazifa ko'ndalang bo'lsa, albatta, u qo'lyozmani ko'rishga majbur. Bunda fors-tojik tilini bilish ham talab etiladi. Chunki agar shoir "men uchun umri aziz bo'lgan yor" demoqchi bo'lsa, "umri aziz" so'zlarini arab yozuvni asosidagi eski o'zbek alifbosida "umri aziz" tarzida, ya'ni "umr" so'ziga arabiy "yo" ("i") harfini qo'shish orqali bitiladi. Chunki o'zbek tilidagi egalik qo'shimchasi bo'lismish "i" yozuvda, albatta, aks etishi kerak. Mabobdo, "umri aziz" birikmasi "aziz umr" ma'nosida forsyi izofa bilan kelgan bo'lsa, "i" izofasi yozilaydi, ya'ni bu so'zlar qo'lyozmada "umr aziz" shaklida ifodalanadi.

Biz qo'lyozmani ko'rganimizda, ruboilyda bu birikma aynan ana shu forsiy izofa bilan kelgani aniqlashadi. Demak, rubojo lirk qahramon uchun umri aziz bo'lgan yorga emas, aynan hayotga murojaat tariz bilgilan.

Rubojo mazmuni noshoyon qolmasligi uchun satrillardagi ma'no-mazmunni aytib o'tishga to'g'ri keladi. Bu esa mazkur she'r, chindan ham, aziz ha-yot tarifiga bag'ishlanganini yana bir karra isbot-lagan ham bo'ladi.

Lirk qahramon aziz hayotni jonidan ham ortiq sevadi (1-misra). Jon nima bo'lidi?! Bordi-yu, hayotga mehr-muhabbat miqdorini o'chash uchun son ishlatiladigan bo'lsa, uning bu ishqini hisoblashga son yetishmaydi, u hayotni sondan ham ko'proq sevadi (2-misra). Biron narsani sevishning bundan ortiq darajasi bo'limsa, ey aziz hayot, men ana o'shandan ham ziyod yaxshi ko'raman seni (3-4-misralar), deydi shoir:

*Xushdurur bog'i koinot gul,
Borchadin yaxshiroq – hayot gul*

bayting yaqin keladi va u Navoiy hayotsevarligining oliy bir ifodasi yanglig' jaranglaydi. Shuning uchun bu ruboyni past ohanglarda o'qishning hech iloji yo'q.

Modomiki, biz bu yerdagi qo'lyozmaga bilan aloqador masalani muhokama etayotgan ekamiz, bu ruboyning Navoiy "Mukammal asarlari to'plami" dagi variantida yo'l qo'yilgan yana bir o'ta jiddiy bir xatoni ham qayd etishga to'g'ri keladi.

Ma'lumki, "alif" harfi o'zbek alifbosida o'rni bilan "a", ba'zan esa "o" tovushini ifodalaydi. Faqat "o" ko'zda tutilgan bo'lsa, "alif" ustiga "mad" belgisi qo'yiladi. Hozirgi "undan" ma'nosidagi "andin" so'zi vazn, qo'fiya yoki ichki ohangdoshlik talabi bilan ba'zan "ondin" tarzida bitiladi. Navoiy asarlari qo'lyozmalarida kotiblarning dangasaligi yoxud e'tiborsizligi orqali ba'zan "mad" qo'yram ketilgan bo'lishi ham mumkin. Biroq bunday o'rindrarda mutaxassis matnning shakliy-poetik mohiyatidan kelib chiqib ishtutishi shart.

Tahlil etilayotgan ruboij 1-, 2- va 3-satrlerining har biri 7 so'zdan tashkil topgan. Shundan 6 tasi radif tarkibida takrorlanib keladi ("seni ko'p sevarmen, ey umri aziz"). Bu misralarning faqat birinchi so'z qo'yiladi. Hozirgi "undan" ma'nosidagi "andin" so'zi vazn, qo'fiya yoki ichki ohangdoshlik talabi bilan ba'zan "ondin" tarzida bitiladi. Navoiy asarlari qo'lyozmalarida "ondin" so'zi ham "andin" tarzida ifodalanadi. Biz bu uch so'zni ham bir xil qilib, "arz" yoki lotin yozuvini asosidagi alifbosimda "arz" tarzida yozamiz (Keltirilgan bo'zlar va ularning arab yozuvini asosidagi eski o'zbek alifbosida "arz") haqidagi yana qarang: Navoiy asarlari lug'ati. – Toshkent: Adabiyot va san'at, 1972).

Demak, qo'lyozmazdan bexabar mutaxassis Navoiyning kirlil yoki lotin yozuvni asosidagi o'zbek alifbolarida bosilgan nashrularini o'qib, bunday nozik farqlarni aniqlashitira olymadi.

Nima qilmoq kerak?

Tabiiyi, navoiyshunos, zarurat tug'ilganida, qo'lyozmalar bilan ishlay olish salohiyatiga ega bo'lomig' lozim.

"Xamsa"ning ilmiy-tanqidi matnni yaratg'an Porso Shamsiyev bu beshlikning kirlil yozuvini asosidagi alifbosimizdagli nashrini tayyorlar ekan, shunday paronimlarni qavs ichida arabiy harflar bilan ifodalash yo'lini tutgan.

Masala muhim bo'lgani va ilmda ilk bor bu tarzda ko'tarilayotgani uchun ularni bir-bir keltirib o'tishga to'g'ri keladi.

"Hayrat ul-abrora" dagi biz qora harf bilan ifodalagan so'zlarga e'tibor qiling:

bilan yozamiz. Yoki arab tilidagi "ayn" uchun ham, "alif" uchun ham ba'zan bitta "a" ni ishlatalamiz.

Oqibat nima bo'ladi? Arab tilida paronim, ya'ni talafuzi, eshitilishi, ohangi bir-biriga o'xshashi, ammo ayrim tovush(harf)lardagina farq qiluvchi (masalan, o'zbek tilidagi "afza" – "abza"; "tarif" – "ta'rif", "enlik" – "ellik" va hokazo kabi) so'zlar o'zbek tilida omonimga aylanli qoladi. O'zbek o'quvchisi ona tilidagi "ot" ("ism", "hayvon tur", "otmoq" fe'lining birinchi shaxs birlikdagi buyruq mayli), "o'" ("olov", "osimlik", "otmoq" fe'lining birinchi shaxs birlikdagi buyruq mayli) omonimlari muayyan ma'holarini tagmati (konteskt)dan bilib olaveradi. Ammo "ota" ma'nosidagi "ato" arab yozuvini asosidagi eski o'zbek alifbosida "te" harfi bilan, "bag'ishlash", "hadaya be-rish", "muruvvat qilish" ma'nosidagi "ato" so'zi esa "to" harfi bilan bitiladi. Kiril yoki lotin yozuvini asosidagi alifbolarimizda bu ikki so'z bir xil yoziladi. Shuningdek, "ona" ma'nosidagi "ano" so'zinining birinchi harfi arabiy yozuvini asosidagi imlodha "alif", "mashaq-qat", "qiyinchilik", "azob", "uqbabat" ma'nosidagi birinchi harfi "ayn" bo'lgan "ano", asli forschas-tojicha bo'lgan "yo" ma'nosidagi "roh" so'zinining oxirgi harfi "heyi havvaz" bilan bitiladigan "roh" ham, asli arabcha bo'lgan "shodlik" va majozan "may" ma'nosidagi oxirgi harfi "heyi hutti" bilan tugaydigan "roh" ham kirlil yoki lotin yozuvindagi alifbolarimizda bir xil shaklda bitiladi.

Hatto arab tilining o'zida omonim bo'lgan so'zlar Navoiy asarlari ishlatsila, uning ma'nodosh ekanini bugungi o'zbek o'quvchisi aslo anglay olmaydi. So'zsiz, bunda mutaxassisning yordami kerak bo'ladi. Masalan, "bayon", "ma'lumot", "zorlanish", "yolvoish" ma'nosidagi "arz" ham, "en", "kenglik" ma'nosidagi "arz" ham arabchada bir xil, ya'ni birinchi harfi "ayn" bilan bitiladi. Bu ikkisi ma'nodosh, ya'ni omonim, albatta. Yana arabchada "Yer", "Yer yuzi" ma'nosidagi "Arz" so'zi ham – bor. Biroq uning birinchi harfi "alif" bilan ifodalanadi. Biz bu uch so'zni ham bir xil qilib, "arz" yoki lotin yozuvini asosidagi alifbosimda "arz" tarzida yozamiz (Keltirilgan bo'zlar va ularning arab yozuvini asosidagi eski o'zbek alifbosida "arz") haqidagi yana qarang: Navoiy asarlari lug'ati. – Toshkent: Adabiyot va san'at, 1972).

Demak, qo'lyozmazdan bexabar mutaxassis Navoiyning kirlil yoki lotin yozuvini asosidagi o'zbek alifbolarida bosilgan nashrularini o'qib, bunday nozik farqlarni aniqlashitira olymadi.

Nima qilmoq kerak?

Tabiiyi, navoiyshunos, zarurat tug'ilganida, qo'lyozmalar bilan ishlay olish salohiyatiga ega bo'lomig' lozim.

"Xamsa"ning ilmiy-tanqidi matnni yaratg'an Porso Shamsiyev bu beshlikning kirlil yozuvini asosidagi alifbosimizdagli nashrini tayyorlar ekan, shunday paronimlarni qavs ichida arabiy harflar bilan ifodalash yo'lini tutgan.

Masala muhim bo'lgani va ilmda ilk bor bu tarzda ko'tarilayotgani uchun ularni bir-bir keltirib o'tishga to'g'ri keladi.

"Hayrat ul-abrora" dagi biz qora harf bilan ifodalagan so'zlarga e'tibor qiling:

1. *Arz u falak yo'qidin-u boridin,
Borchaning ixfosi-yu izhoridin.*

2. *Aylamaging afvi xato, bas, qani?
Bahri karam birla ato, bas, qani?*

3. *"Ho" i muhabbat anga-o'qdur nasib, –
Kim ani Haq dedi o'ziga "habib".*

4. *Ahli-yu avlodiyu atboig'a,
Oli-yu ahfodi-yu ash'yoig'a.*

5. *Chunki bu hayrat aro ranj-u ano,
Foni etib xojan, balkim fano.*

6. *Kunduz o'kush ranj ila muzdurluq,
Kulbag'a bermak kecha ma'murluq.*

7. *Iz tilasang, ayla qanoat tama',
Masnadi izzat uzadir "man qana".*

8. *Har kishi hamkim, bu guhar bor anga,
Ranj-u ano doim erur yor anga.*

9. *Qilsa balo zaxmlari chorasi,
Butsa ano o'qlarining yorasi.*

10. *Mahri muajjal bu dam ar jon bo'lub,
Tongla muajjal anga iymon bo'lub.*

11. *Mehri muajjal tilabon jon olib,
So'ngra muajjal tilab, iymon olib.*

12. *Ketur ilgimga dog'i jomi tavfiq,
Yetur ko'nglumga dog'i rohi tahrif.*

13. *So'zum rohin qilib ravshan safodin,
Shafoat jomi yetkur Mustafodin.*

"Farhod va Shirin" dostonida:

1. *Ketur ilgimga dog'i jomi tavfiq,
Yetur ko'nglumga dog'i rohi tahrif.*

2. *So'zum rohin qilib ravshan safodin,
Shafoat jomi yetkur Mustafodin.*

"Farhod va Shirin" dostonida:

1. *Ketur ilgimga dog'i jomi tavfiq,
Yetur ko'nglumga dog'i rohi tahrif.*

2. *So'zum rohin qilib ravshan safodin,
Shafoat jomi yetkur Mustafodin.*

"Farhod va Shirin" dostonida:

1. *Ketur ilgimga dog'i jomi tavfiq,
Yetur ko'nglumga dog'i rohi tahrif.*

2. *So'zum rohin qilib ravshan safodin,
Shafoat jomi yetkur Mustafodin.*

"Farhod va Shirin" dostonida:

1. *Ketur ilgimga dog'i jomi tavfiq,
Yetur ko'nglumga dog'i rohi tahrif.*

2. *So'zum rohin qilib ravshan safodin,
Shafoat jomi yetkur Mustafodin.*

"Farhod va Shirin" dostonida:

1. *Ketur ilgimga dog'i jomi tavfiq,
Yetur ko'nglumga dog'i rohi tahrif.*

2. *So'zum rohin qilib ravshan safodin,
Shafoat jomi yetkur Mustafodin.*

"Farhod va Shirin" dostonida:

1. *Ketur ilgimga dog'i jomi tavfiq,
Yetur ko'nglumga dog'i rohi tahrif.*

2. *So'zum rohin qilib ravshan safodin,
Shafoat jomi yetkur Mustafodin.*

"Farhod va Shirin" dostonida:

1. *Ketur ilgimga dog'i jomi tavfiq,
Yetur ko'nglumga dog'i rohi tahrif.*

2. *So'zum rohin qilib ravshan safodin,
Shafoat jomi yetkur Mustafodin.*

<p

Boshlanishi 1-sahifada.

Shoiring axloqiy dasturi va ma'naviy mezoni shunday. Avloniyning bir necha juzdan tarkib topgan "Adabiyot yoxud milliy she'rlar" majmuasi o'z vaqtida shuhrat topdi; maktablarda darslik sifatida o'qitildi. Uning she'rlerida ma'rifatparvarlik, jadidona g'oya-lar, xususan, ilm-u adabni ulug'lash mavzu-si yetakchi o'rinda turadi. She'rlerini shunga mos "Maktab", "Maorif nadur?", "Jaholatdan nafrat", "Ilm ahvolindan bir manzara", "Ilma targ'iib", "Ilm" kabi nomlar bilan atadi. Avloniy fikricha, ilm barcha xursandchiliklar uchun ma'dan, barcha fazl-u karammlar manbayidir. Ilmsizlar uchun jahonning keng avyon tor bo'lib qoladi, ilmsizlarga butun "dard-u alam yor" bo'ladi, ilmsiz odam tirkichilik yo'llarida adashadi. "Ilm ikki jahon shavkatining barposi". "Ilm bir nuri ziyo" – uning jilosi ketmaydi. Ilm nuri odamni aziz qiladi, ilmli insonga xorlik va zorlik yaqin yo'lamanaydi. Shoir xito-ban yozadi:

"Ayo ey sohibi urfon!
Vatan bog'inda faryod et!
Otib tashla arodin eski
odatlamni, barbod et!
Maorif-la funun
tahsilina qil rahnamolig' san,
Qarong'uda qolan millatni nuri
ilm irshod et!"

Ilm nuri, ilm manfaati, ilm yo'lli, ilm sao-dati – bular shoir nazmida juda ko'p tak-rorlanadi. Abdulla Avloniy ilmni ulug'lab yana yozadi: "Ilm inson uchun g'oyayi olyi va muqaddas bir fazilatdur. Zeroki ilm bizga o'z ahvolimizni, harakatimizni oya kabi ko'ssatur. Zehnimizni qilich kabi o'tkur qilur. Savobni gunohdan, halolni haromdan, to-zani murdordan ayurub berur. To'g'ri yo'lga rahnomolik qilub, dunyo va oxiratda mas'ul bo'lishimizga sabab bo'ur. Ilmsiz inson me-vazs daraxt kabidur..."

Darhaqiqat, ilm inson qalbiga sayqal beradi, ma'naviy-ruhiy dunyosini yoritib go'zallashiradi. Insonni ulug' martabaga ko'taradi. "Ilm" so'zi oddiy o'qish-yozishdan tortib, cheksiz borliq haqiqatini, insondek murakkab xilqat mohiyatini anglash, biliш kabi qator tushunchalarini o'zida jamlaydi. Garchi ilmga mohiyat e'tibori bilan diniy va dunyoviy tarzda tasnif berilsa ham, ular orasida, aynan inson ma'naviyatiga aloqa-dorigi jihatidan, ziddiyat yo'q. Aksinchasi, bira ikkinchisini taqozo etadi, to'ldiradi, mukammallaşdırıldı. Qora bulut quyoshning yuzini qoplab, nurlarini to'sib organidek, jaholat, xurofot va bid'at ham haqiqat yog'dusini xi-rashtiradi. Oydin, haqqony tushunchalar rangini qoraytiradi. Teran fikrlarni mujmalashiradi. Bular, tabbiyoti, vaqtincha...

Abdulla Avloniy insonga badan tarbiysi bilan birga fikr tarbiysi muhimligini aytadi. Yaxshi tarbiya olgan odamning fikri quvvatali, ziynatlari va keng bo'ladi. "Fikr oynasi"ni zang bosadigan bo'lsa, ruhi kirlanadi, qalbi narsizlanadi.

Abdulla Avloniy she'rlerida yor, gul, bulbul, yil fasllari – bahor, yoz, kuz, qish kabi

dur. Millat va xalqiga muhabbatni uning ish-qidur... Uning bu hayajonlari yasama emas-dr, chindur, tabbiyidur. U ko'z yoshi to'ksa, millat uchun to'kadur, birovdan xafalansa, millat holiga boqmagan uchun xafalanadur. Birovdan xursand bo'lsa ham millati, xalqi uchun bo'lador". Samarqandlik jadid shoir Sidqiy Ajziyga qarata aytigan bu fikrlar Avloniy ijodiga ham mos keladi. Zero, Abdulla Avloniy ham eski va yangi davr, eski va yangi adabiyot rishtalarini bog'lochi ijodkor edi. U ham qadimini Sharq she'rey shakliga o'z adabiy-estetik qarashlarini olib kirdi va shu yo'l bilan millatni ilm-ma'rifatga, o'zligi ni anglashga, umuman, ma'nani uyg'uoq bo'lishga chorladi. Abdulla Avloniylar avlodini adabiyotshunos Abdurahmon Sa'diy va'z-nasihatlar yozgan "o'gitchi shoirlar" deb atagan edi. Umumiy birlikkali erishish, millat va el-yurti yuksaltirish, o'quv va maktab-maorif ishlarini rivojlantrish, ilm va hunarni targ'ib etish, iqtisidiy va ma'naviy ahvolni yaxshilab, madaniy jihatdan taraq-qiy qilish – ana shu "o'gitchi shoirlar" qal-bidagi egzu niyatlar edi. Shu bilan birga, Sa'diy o'tgan asning 20-yillarda Abdulla Avloniy qatoridagi shoirlar haqida: "Ular XV

bog'indan xabar verganlaring", "Har darding o'lur chorasi, har yig'layan o'lmaz", "Bunlarin turmushlari bir darsi ibrat go'starur" kabi fuzuliyona misralarini kuzatiladi. Shuningdek, "bola", "bor", "yig'lasin", "ko'rsat", "ayladı" kabi o'lnab so'zlar o'mni bilan "jo'juq", "vor", "og'lasun", "go'star", "aylayur" singari muqobil aralash qo'llaniladi.

Bunga o'xshab "shevada Fuzuliy yo'lini tutgan" holatlari Avloniylardan o'tib, Cho'iponning ayrim she'rlerida ham davom etdi. So'ngra to'xtadi. Fikrda uyg'onish va millat fikrini uyg'otish, badiy adabiyot – she'riyat tilini yangilash, yangicha adabiy shakllarini sinab ko'rish barcha jadid adiblari, jumladan, Avloniy ijodiga ham xos xususiyatdir. Dunyo adabiyoti namunalariga mos roman va hikoya janri, shuningdek, drama-tik asarlari ham jadid adabiyoti negizida maydonga keldi. Behbudiyning "Padarkush" fojiiy dramasidan keyin Nusratulla Qudratulla, Abdulla Qodiri, Hoji Muin, Hamza Hakimzoda Niyoziy o'z dramalari bilan maydonga chiqdi. Adabiyotshunos Shuhrat Rizayev "Jadid dramasi" kitobida "o'zbek jadid dramaturgijasining shakllanish davrida nisbatan ko'p pesyalar yozgan musannif-

lardan" biri sıfatida Abdulla Avloniy faoliyatiga alopeha urg'u beradi. Darhaqiqat, Abdulla Avloniy "Advokatlik osomni?", "Pinak", "Biz va Siz", "Perto'g'liyo inqilobi" kabi dramalar yozgani, sahnada roller ijro etgani, rejissyorlik qilgani ma'lum.

Abdulla Avloniyning millat tarbiysi bobida qayg'urib, Sa'diy Sheroziyning axloqiy risolalariga havaslanib "Turkiy Guliston yoxud axloq" nomli didaktik ruhda yozgan asari o'z vaqtida sevib o'qildi va hamon o'qilmoqda. Avloniyning "tarbiya bizlар uchun yo'layot – yo mamot, yo najot – yo halokat, yo saodat – yo falokat masalasidur" degan fikri aynan yuqorida nomi aytilgan kitobidan olingan. Bu fikr asrlardan asrlarga o'tib, abadiyat yo'liga chiqqan hikmatlar sirasiga kiradi.

Avloniy milliy til va milliy adabiyotga urg'u berib yozadi: "Har bir millatning dunyoda borlig'in ko'rsatadurgan oyinayi hayot til va adabiyotidur. Milliy til yo'qotmak millatning ruhini yo'qotmakdur... O'zi bilgan-bilmagan turli tillarning so'zlarini "aralaş-quralash qilmak tilning ruhini budazur". Haq gap ham shu.

"Nafsning rohati, qalbning matonati, fikrning salomati, vijdoning halovati halim tabiat bilan hosil bo'lur. Chunki halim kishilar har qancha quvvat va qudrat sohibi bo'lsa ham, o'zidan ojiz kishilarga shiddat ila muo-mala qilmas. Fikr salomat kishilarning qalbi halim, tab'i karim bo'ladi". Tarbiya bobida bunday hayotiy hikmatlar, Payg'ambarimiz (s.a.v.) hadislar, dunyo allomalarining aforizmlari bilan to'yintirilgan Abdulla Avloniyning "Turkiy Guliston yoxud axloq" asari hamon o'z qadr-qiyimatini saqlab keladi.

Gohida jadidlarning bir xildagi fikrlari nashrlardan nashrlarga, kitoblardan kitob-larga, maqolalardan maqolalarga ko'chib yuradi. Holbuki, bu adiblar ijodiy merosida ko'chirmalar hikmatiga amal qilishga arzidig'an mulohazalar juda ko'p. Abdulla Avloniy asarlari fikrimiz uchun dalil. Allomaga ko'ra, eng afzal xulqlardan biri "nazari ibrat", ya'ni dunyodagi har narsaga ibrat ko'zi bilan qarashdir. Olamga ibrat ko'zi bilan qaramagan odam haqiqat nurlaridan bebahra qoladi. Jumladan, o'tgan ajoddalarning ma'naviy mulkiga, Abdulla Avloniydek adiblar ijodiga ham aynan bugun ibrat nazari bilan qarash lozim. Shunda haqiqat zuhur etadi, shunda ma'rifat nurlidan ko'ngillar yorishadi.

Bahodir KARIM,
filologiya fanlari doktori,
professor

XOTIRA AZIZ

(Davomi. Boshlanishi o'tgan sonlarda).

Qushbegiyev Abduqodir – 1882-yili Andijonda tug'ilgan. Xudoyorxon tomonidan bosh harbiy qo'mondon etib tayinlangan. Abduqodir 1897-yil, otasi vafot etgach, onasi bilan Andijonga, amakisi Shermuham-mad Aliqulov xonadoniga ko'chib kelishadi. Bu yerda rus-tuzem maktabi va gimnaziyada ta'l'im oladi. U "Ta-raqqiyarvarlar" jamiyatidagi inqilobi faoliyati uchun 10 yil qamoqqa hukm etilgan. Jazoni Solovki orolida-gi konslagerda o'tagan. Ozod bo'lгach, Toshkentda bolalar uyida ishlagan. 1937-yil 9-avgustda yana qamoqqa olinib, O'zSSR Jinoyat kodeksining 66-moddas-i, 1-bandli bilan ayblangan. U o'ziga qo'yilgan ayblarni rad etgan. 1937-yil 10-avgustda mudhish uchlik hukmi bilan otilgan. 1989-yil 15-sentyabrda oqlangan.

QATAG'ON
QURBONLARI

Xo'jayev Nizomiddin – 1886-yili Toshkent shahri-da tug'ilgan. Turkistonning "Ittihid va taraqqiy", "Milliy ittihid" aksilinqilobiy tashkilotlari faol a'zosi. Turkiston muxtoriyatini tashkil etishda yetakchilardan biri. 1920-yil sentyabrida Bokudagi Sharq xalqlari qurultoyida Anvar Poshsho bilan uchrashgan, u uyshtir-gan yig'ilishda qatnashgan. 1935-yil 5-noyabrda Ni-zomiddin Xo'jayevning uyida tintuv o'tkazilgan va u hibsga olingan. Kirov oblast sudi jinoi ishlar bo'yicha sudlov hay'ati 1938-yili RSFSR Jinoyat kodeksining 58-10-moddasi bilan uni 4 yilga mehnat-tuzatuv lageriga hukm qilgan.

Inog'omov Rahim – 1902-yili Toshkentda tug'ilgan. "Qizil O'zbekiston" gazetasining 1926-yil 8–10-sontarida uning "Ziyorolar to'g'risida" sarlavhali maqolasi bosingan. Maqola bahs uyg'otgan. Unda o'zbek milliy ziyyolilarining oktyabr to'ntarishigacha va undan ke-yingi faoliyati yoritilgan, mustaqillikka intilishda tarixiy rolni ziyyolilar o'ynashi kerakligi baralla aytilan. Sovet tuzumiga qarshi muxolifat sifatida qarshi turgan arbob, o'z zamonasining yetuk ziyyolisi Rahim Oxunjonovich Inog'omov istiqlol yo'lida shahid ketgan. Uning porloq xotirasi avlodlar qalbida mangu barhayotdir.

To'raqulov Nazir – 1892-yili tug'ilgan. Qo'qonda-gi rus-tuzem maktabi (1905) va savdo bilim yurtini (1913) tugatgan. 1918–1919-yillarda sovet idoralarida turli lavozimlarda ishlagan. SSSRning Hijoz davlatida-gi (hozirgi Saudiya Arabiston) Bosh konsuli va Muxtor elchisi vazifalarida ham ishlagan (1928–1936), Sharq xalqlari tarixi va madaniyatini yaxshi bilgan. N.To'raqulov Moskva va Leningradagi Sharq xalqlari instituti ilmiy xodimi va prorektori lavozimida xizmat qilgan. Bi-roq sovet hukumatiga, bolsheviklar partiyasiga qanchalik sodiq bo'lmasin, mustabid tuzumning qatag'oniga uchragan. 1937-yil 15-iyunda qamoqqa olinib, otuvga hukm qilingan. 1958-yilda oqlangan.

To'raqulov Qodir – 1900-yili Qo'qon shahrida tug'ilgan. Otasi 1918-yili bosmachilar tomonidan o'ldirilgan. 1917-yil Qo'qon olyi boshlang'ich bilim yurtini bitir-gan, 1-Turkiston otlig polkida xizmat qilgan. Farg'on, Qo'qon, O'sh, Konibodom, Buxoro, Toshkent, O'rateg-pada bosmachilarga qarshi kurashgan.

Xo'jayev Porso – 1877-yili Buxoro shahrida tug'ilgan. "Milliy ittihid" tashkilotiga a'zo bo'lib, O'zbekistonni SSSRdan ajratib olish va burjua davlatini tuzish masalalari muhokama qilingan markaz yig'linarida faol qatnashganlikda, fosh etilgan millatchilarga yordam ko'rsatishni tashkil etishda tashab-buskor bo'lganlikda ayblangan. P.Xo'jayev sovet hukumati tomonidan O'zSSR Jinoyat kodeksining 60–67-mod-dalarida ko'rsatilgan jinoyatlarda aybdor deb topilib, otuvga hukm qilingan. Hukm 1937-yil 25-oktyabrda Toshkentda ijro etilgan. P.Xo'jayev 1962-yil 26-noyabrda oqlangan.

Muzaffarov Rahmatulla – 1898-yili Buxoro shahrida tug'ilgan. "Milliy ittihid" tashkilotiga a'zo bo'lib, O'zbekistonni SSSRdan ajratib olish va burjua davlatini tuzish masalalari muhokama qilingan markaz yig'linarida faol qatnashganlikda, fosh etilgan millatchilarga yordam ko'rsatishni tashkil etishda tashab-buskor bo'lganlikda ayblangan. R.Muzaffarov O'zSSR Jinoyat kodeksining 60–67-moddalarida ko'rsatilgan jinoyatlarda bo'yicha aybdor deb topilib, otuvga hukm qilingan. Hukm 1937-yil 25-oktyabrda Toshkentda ijro etilgan...

Rustambek SHAMSUTDINOV,
tarix fanlari doktori,
professor,
Nigoraxon AKBAROVA,
ilmiy xodim
(Davomi kelgusi sonda).

TABDIL

ZO'RAKI BOY

Oxirgi vaqtarda biz – turkistonlilar tijorat, hatto, zirota va do'kondorlik ishlarinda na uchun sinarmiz, ya'ni iflos etamiz. Muning eng birinchi sababi ilm-sizlik, to'g'risi aqslizligimizdur. Ore, bilib turub o'z zararini qilmoq aqslizlikdur.

Chunonchi, "zo'raki boy" janoblarini o'n ming so'mlik merosi, bog' va xonasi bor edi. Bu odam agarida bog'ini yaxshi ishlash, muvoqifi shariat va insof tirkilik qilsa, is-rofgarlik etmasa, to' va azo deb o'zini barbos etmasa, albatta, otdurdaridi. Bu odam o'zidek va hatto, o'zidan oz nimarsalik kishilarni ko'rarga o'g'ul to'yig'a ikki-uch ming so'm sarf etar. O'g'lig'a xotun olib bersa yana bir, ikki, uch ming so'm sarf etar. Bir o'luk ko'msa, besh-olti yuz so'm xarj etar. Hatto, olti olylik balasini beshik'a bog'laganda bir-ikki yuz so'm sarf etar. Fotiha, chanlari (charlari), dubora-talobon, kalutapo'shon (ayol kiyadigan bosh kiyim), mo'ylabgiron... va boshqalarini nari qo'yduk, xulosa, bechora o'n ming so'mlik mulkdar qaraydurki, ish bo'lmaydur. O'g'ul va qizlar katta bo'lub turubdur. To'y lozim, xatna, nikoh, uning orqasidan keta uzulmasi bur suruk ma'raka va qoidalarni. Ko'bдан chiqib bo'lmaydur. Bechora odam o'yavag'a tushar. To'y qilmoq uchun bir-ikki tanob bog'dan va yerdan sotsa, ko'zi qiymaydur. To'y qilmasa, bo'lmaydur.

Bas, noiloj o'ylab-o'ylab, do'kondorlik, ya'ni bazzozlik va choyfurushlik va yo boshqasini qilmoqchi bo'lub do'kon ochar. Bonkalardan kredit (e'tabar) ochar. O'n ming so'mlik merosi mulki bor ekan, besh bonkadan uch ming so'mdan 15 ming so'm qarz olur. Choy, qizil mol, gazvor, chinnivor, kanap-charchinivor, xullas, har nav kantur va fermalardan ham bir-ikki yilga yetmasdan bir o'n besh ming so'm urar. Bir vaqt ko'rsarsan 30 ming so'm ishlashguchi qib-qizil bir kat'a boy. O'zini muft dehqonligi ila ro'zgor qilur ekan, bir ming so'mni butun umrig'a sinamagan 30 ming so'mlik mol ichinda ko'mganini ko'rub, bizni dehqonboyni avvalgi torgina

aqli ham uchdi-ketdi. Qavm-u qarindoshdan veksel olib bonkag'a qo'yar. Sasib yotgan va alarni so'zincha, egasiz fabrikant molini to'g'ri kelgan kishig'a nasya berar. Bir taraf dan yaxshi ot va arobalarq'a havasi ketar. Ekipaj faytunlar va maskav otlari olinur. Digar tarafidan, hovlig'a zamona odami o'latururgon imoratlari qilinur. Usti temur, osti taxta, devori rangorang shishakori shahnishinlar, bir necha mehn-monxonalar va onda zamona asboblar olinur. Bu imoratlarni va dastgohni odamlarg'a ko'sratmoq uchun ziyoftalar, bazmalar kerak. Ferma va bonkalarni mudir va a'zolarini-da alafrang shampansklik ziyoftalar qilmoq kerak.

Mahmudxo'ja BEHBUDIY

"Zo'raki boy" janoblarini(ng) xotun va o'g'li ham mundan rang olib, isrof'a yuz qo'yar. Chunki Xudo bergan davlat qayerdan kelib, qayerg'a ketar? Zo'raki boyini o'zi ham bilmas. Bir vaqt to'y navbat yetti. Endi terlamoqni zamoni keldi. Mashvaratlar, pro'grammat tuzulur. Ho'qand, Andijon, Turkiston va Toshkanddan boshlab, Marv, Buxoro, Karki va Af'goniston hududinchal shuhratlik boyalar va ko'magan oshnolar ro'yxtat bo'lur. Ol-a... Mucha odamg' xat yozmoq mushkul. Bosmaxonada zarhaliq xatlar siporish berilur. Yoddan chiqqoni tilgirilma la taklif qilinur. Xividan, Farg'on va Buxorodan mashhur juvon va mutrib va xonandalardan chaqirilur. Bazmida firmalarning

FIKR

MEN KO'RGAN BIR TARIX KITOBI

Bundan ko'p yillar avval, yanglishmasam, o'tgan asrning 80-yillari qandaydir ish bilan Toshkentdagi bir shifoxonaga borib qoldim. Shifokor qabulida uzundan uzun navbat chamatoyangda oramlar osasida o'ttiz yoshlar chamasidagi horg'in, eti suyagiga yopishgan, rangpar ayol bilan izma-iz navbatda turdi. Olib qishloqdan shaharga najot izlab kelgan bu ayol o'ng qo'lida kasalmand bolasini, chap qo'lida bir jild kitobi hajmidagi qalin sarg'ish daftarni mahkam ushlab turardi. Bola har nafasida bir ingranar edi.

– O'g'ilmi, qizmi? – degan so'rog'imga ayol zo'rg'a:

– O'g'il, – deb javob berdi.

– Bolaga nima bo'lgan?

– So'ramang, – dedi ayol yig'lamsirab, – kasa li bitta emas, ko'p... Buyrak, o'pka, yurak, jigar, bosh, hammasidan ulushimiz bor. Ko'rsatmagan joyimiz qolmadni. O'zi endi ikki yoshdan oshdi. Lekin shuncha kasallik... Mana bu yerda yozilgan hammasi.

Ayol chap qo'lidagi "kitob"ning yuzini ko'rsatdi. Bu qalin kitob yuziga katta qilib bosma harflarda "История болезни" – "Kasalliklar tarixi daftarchasi" deb yozilgan, pastrog'ida qo'lyozmada kichik harflarda bolaning ism-familiyasi qorالangan edi.

Ayol bilan yana ozroq gurunglashib, go'daking otasi paxta dalasida zaharli ximikatlarni iishlashini, xotin ham eriga ko'makchi ekanini bilib oldim.

Men alam bilan ona-bolaga qaradim. Endi ikki yoshdan oshgan bolaning "Kasalliklar tarixi daftarchasi" bir jild kitobday kelardi. Qayg'u kitobiday...

TARMOQLARDA NIMA GAP?

ILTIMOS...

Har safar qishloqqa kelganimda, ko'plab maqsadsiz yashayotgan odamlarni ko'raman.

Yillab musofir yurtda qulday ishlab qayt-gach, magazin va oshxonalarga ko'rpa-yostiq qilib yotvolib, so'nggi tiyini qolguncha, ba'zi ashaddiyari esa millionlab qarzga botib, shishani ko'taradigan odamlarni ko'raman.

Xudodan tilab olgan dilbandining kitobini, kiyar kiyimini, rizqini "xarobot ahli" ga ichirib, gazak qila-yotgan hayfi otalarni ko'raman.

Kechasi yarim tungacha ichib, oyoq va tildan qolgach toxini va bolasi yetaklab ketayotgan "tetapoya'larni ko'raman.

...Do'stim, sening ham maqsadlaring ulkan edi. Sen maktabda hammamizdan ikki barobar kuchli eding. Matematikada sendan ko'chirib, "5" olardim. Hisob-kitoblarda beqiyos eding. Bugun qaysidir bir burchakda xo'jayining beradigan kunlik choychaqanining hisobini chiqarolmay o'tiribsan.

...Fizika darsida o'zi uchadigan uchoq yasab kelganining, butun maktabni lol qoldirganining esimda. Kosmosga ucha oladigan layoqating bor edi.

Bugun qaysidir bir Xudo qarg'agan joyda samagon ichib, "uchib" yotgandirsang...

Kimyoda birinchi bo'lib Mendeleyev jadvalini yod olganining, molekulyar massalarni ko'zingni yumib sharhlab berganing kechagidek ko'ngimda.

Esla, do'stim, bolaligingda dadang senga qaysi muhim gapni uqtirmagan edi?! O'sha aytilmagan so'zni esla...

Iltimos, o'sha gapni bolingga ayt!

Doston RAHMAT
Facebook

TILBILIM

QULLUQ VA QUTLUG'

– Qulluq bo'lsin!
– Qulluq, qulluq, – deymiz qo'limizni ko'ksimizga qo'yib.

Lekin "qulluq"ga javoban nega "qulluq" deyilishini o'ylab ham ko'rmaymiz. Bir qarashda biringchi va ikkinchi jumladagi "qulluq" bir so'zday, lekin biringchi "qulluq" aslida "qutlug'", singarmonizm ta'sirida keyinchalik "qulluq"qa aylangan, shevalarda bu so'z "qulli", "qulig'" deb ham aytildi, qozoq va qirg'izlarda – "qutti", uning o'zagi qadimgi turki so'z – "qut", Koshg'ariy bobomiz unga "Devon lug'otit-turk"da shunday izoh beradi:

"Qut – baxt, davlat. "Qutlug'" ham shu so'zdan yasalgan. She'nda shunday kelgan: Qui quvig' borsa'i izim qolishna,

Ko'ndä iši'jo'ksäbän juqar ag'ar, –

Ma'nosi: "Baxt-u omad bersa Egam quliga, kunda ishi yuksabon, yuqori ko'tarilar" (DLT.I.311). "Devon"da boshqa bir she'nda "qutlug'" so'zi "barakali, qutli" ma'nosida kelgan: "Qishqa ötin, kölsä qalı qutlug' ja'", – "Qishqa tayyor, kelsa agar barakali yoz" (DLT.I.111).

Umuman, "qut" so'zi ilgari niyohyatda faol bo'lgan, undan "qutaldi", "qutatti" ("qutli bo'ldi") kabi fe'llar, "qutandi" ("qutlangan"), "qutadg'u" ("qutga eltvuch'i") kabi sifatdoshlar ham yasalan. Hozir ham "qutlamoq", "qutlov" kabi so'zlarini qo'llaymiz.

Xullas, biringchi "qullug'"imiz aslida – "qutlug'", endi ikkinchi "qulluq"qa kelsak, uning o'zagi – "qul" va "Devon"da unga: "Qul jaq'it it bori", – "qul – yog'i, ya'ni dashman, it – bo'ri", maqoli keltiriladi. Bu maqol qul hech qachon egasiga do'st bo'lmaydi, imkon topsa uning molidan olib, qochish payiga tushadi, it ham yeydigan narsa topsa undan o'zini tiya olmaydi, degan ma'noda aytligan (DLT.I.324).

"Qul" deganda dastlab umuman erkinliklarga ega bo'lmagan eng quyi tabqa vakili tushunilgan, ammo keyinchalik bu so'z falsafiy ma'no kashf eta boshlagan, masalan, "Qutadg'u biling"da "qul" – "Allohnning quli", "banda" ma'nosa kelgan:

"Kerék emdi qulqa ezi qulluqin

Tygel qilg'u bulsa bayat tavfiqin", –

Ma'nosi: "Banda Tangri tavfiqiga erishgan bo'lsa, endi u o'z bandalik burchini tugal bajarsi kerak" (QB.1971.722).

Keyinchalik tasavvufda "qul" muhim istiloha aylandi, xususan turk mashoyixlari va ularga ergashgan shoirlar "Allohnning quli" bo'lishni yuksak maqom bilib o'zlarini, deylik, Qul Xoja Ahmad, Qul Ubaydiy kabi atadilar. Boburning bir g'azalidagi: "Shahmen elga, vale senga quldurmen", satri ham shu ma'noda. Navoiy asarlarida ham "Shohkim matlubig'a qulluq buyurg'ay, ishq emas", kabi misralar ko'p uchraydi. Maxtumqli, Qurbonqli, Qulmuhammad kabi "qul"ning kishi otlariga qo'shish udumi ham Islomdan keyingi davrlarda boshlangan.

Shunday qilib, o'tgan asrlarda "qul" so'zi ikki qarama-qarshi qutbni: to:g'ri ma'noda – erksiz, tutqun shaxsni; ko'chma, falsafiy-tasavvufiy ma'noda – yuksak ma'naviy maqomni bildirigan bo'ldi, borgan sari avvalgi salbiy ma'no kuchsizlanib, falsafiy ma'no quyuglasha bordi, Allohnning quli bo'lish – bu sharaf, baxt, shu nuqta-

da "qul" so'zi hatto "baxt", "davlat" ma'nosidagi qadimiylar turki so'z – "qut"ga yaqinlashib qoldi.

"Qulluq" so'zining ham dastlabki ma'nosisi – qullik, erksizlik, tutqunlik, lekin Allohniga qullik qilish – bu sharaf, keyinchalik bu bo'yoq uning ijtimoiy ma'nosiga ham ko'chgan. "Qulluq" aslida "qulluq qilmoq" iborasining qisqartmasi, ya'ni hukmdor sinf vakiliga minnatdorchilik bildirish uchun "qul bo'lib xizmatqizning qilaman" degan ma'noda "qulluq qilaman", "qullug'ingizni qilaman" deyilgan. "O'zbek tilining izohli lug'ati"da unga shunday izoh beriladi: "qulluq – 1. Minnatdorchilki ifodalovchi so'z; rahmat, minnatdorchilik; qulluq qilmoq – qo'lini ko'ksiga qo'yib minnatdorchilik izhor qilmoq, ta'zim qilmoq: "Hasan ovchi darvozagacha qulluq qilib, orqasi bilan yurib bordi va posbonlar qarshisida o'zini rostladi. Sh.Toshmatov. Erk qushi" (O'TIL.II.1981.616). Mazkur misolni qulluq qilish odobi yoki etiketining klassik namunasi deyish mumkin.

Bugun esa "qulluq" deganda kimmingdir xizmati, "gullig'i"ni qilish tushunilmaydi, balki hozirda uning faqat "rahmat", "minnatdorchilik" ma'nosi saqlanib qolgan. Endi yana so'zimiz boshida keltirilgan misolga e'tibor qaratamiz:

– Qulluq bo'lsin (qutlug', qutli, baxtli, barakali, davlatli bo'lsin)!

– Qulluq (rahmat, minnatdorman)!

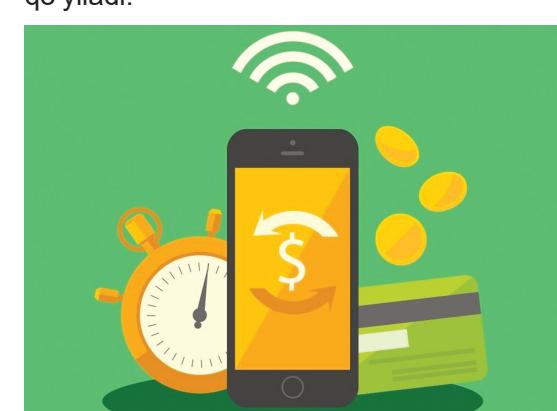
Abduvohid HAYIT

YANGI LUG'AT

ATAMALAR SHARI

LOKDAUN – aholining ma'lum bir hudud da harakatlanishi va shu kabi boshqa cheklolvar kiritilishi natijasida yuzaga keladigan holat. Aksar hollarda bunday cheklow odamlar orasida epidemiyalar targalganda qol'lanadi. Ayni vaqt davomida aholi o'z uyidan chiqmasligi vaqtincha qat'iy tartibda belgilab qo'yiladi.

AVTO-TO'LOV – avtomatik shaklda shaxsiy to'lov karta va boshqa hisob raqam-

lardan amalga oshirilgan xizmat uchun pul yechib olinadigan to'lov turi. Ushbu to'lov shaklining afzalligi belgilangan sanada to'lov avtomatik ravishda amalga oshirib borilishidadir.

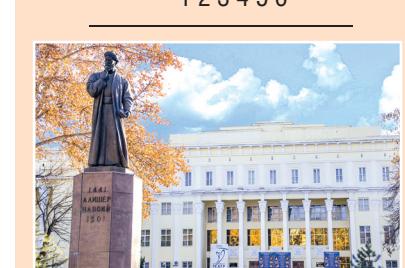

AMBASSADOR – ma'lum bir ishlab chiqaruvchining mahsuloti yoki xizmat ko'rsatish sohasidagi mashhur brendning tanqli targ'ibotchisi, lekin u ushbu brend taalluqli kompaniyada rasman ishlamaydi. O'tradagi o'zaro kelishuvga asosan, brendning norasmiy vazili vazifasini ado etadi. Brendga oid qadriyatlarni odamlarga yetkazishi natijasida iste'molchilar ushbu xizmat turi yoki mahsulotni aniqlaydi.

BOTOKS – bu neyrotoksin inson tansisi, xususan, yuzdagi ajinni yo'qotish va lab qismini kattalashtrirish shishirish maqsadida mushaklarga yuboriladi. U mushaklarni bo'shashtirib, yuz terisini tekislaydi. Botoks yuz terisining ajinlarsiz, yosh va siliq holdatda ko'rinishiga yordam beradi. Mutaxassislarining ta'kidlashicha, botoxs dinamik ajinlar paydo bo'lishini sezilarli darajada kamaytirarkan. Botoks ambulator sharoitida, hech qanday jarrohlik usulisiz, qisqa fursatda amalga oshiriladi.

Gazetxonamizda mazkur so'zlarning o'zbekcha muqobiliga taklif bo'lsa, telegram orqali **@jadidgamurojaat_bot** manziliga yuborishlarini so'raymiz.

Manzilimiz:
Toshkent shahri,
Shayxontohur tumani,
Navoiy ko'chasi, 69-uy

Telefonlar:

Qabulxona: (71) 203-24-20
Devonxon: (97) 745-03-69
jadidgaz@mail.ru (71) 203-24-17
Jadid_gazetasi@exat.uz

"Sharq" nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosmaxonasi.

Bosmaxona manzili:
Toshkent shahri,
Buyuk Turon ko'chasi, 41-uy.

Bosishga topshirish vaqt: 21:00
Bosishga topshirildi: 20:00
Sotuvda narxi erkin.

Jadid-media.uz